

२१. २१. हरिलास दामोदरदास.

૩૪૮૨

કન્યા વિક્રય ખંડન નાટક.

(ત્રણ અંકી)

રચીતે પ્રસિદ્ધ કરનાર
કેશવલાલ હરિવિકુલદાસ.

(આવૃત્તિ પહેલી.)

મુદ્રા

સત્યવજ્રા પ્રીટીંગ પ્રેસ.

સંવત્ ૧૯૪૪—સને ૧૮૮૮

મૂલ્ય આઠ આના.

(સર્વે હક્ક કર્તાએ સ્વાધિન રાખ્યા છે.)

અર્પણ પત્રિકા.

સદા મેહરબાન રાજેશ્રી

હરિલાલ દામોદરદાસ.

આસિસ્ટન્ટ સરન્યાયામીશ

સંસ્થાન ભાવનગર.

સાહેબ,

દેશીઓના અને તેમાં પણ વિશેષ કરીને સ્ત્રીવર્ગના સુખ માટે આપ જે કાળજી રાખો છો અને તેને મારે જની શકે તેટલું કરો છો તથા મારા ઉપર બહુજ પ્રીતિ રાખો છો તેની નિશાનીમાં આ 'કન્યા વિક્રમ ખંડન' નામનું લઘુ નાટક આપને અર્પણ કરું છું અને આપની હાથી આ નાની ચોપડી સાથે જોડી રાખું છું.

કે૦ હ૦

પ્રસ્તાવના.

—:૦:—

હિંદુ મંડળમાં કેટલેક સ્થળે પૈસા લઈ પુત્રીને પરણાવવાનો જે દુષ્ટ રીવાજ પડી ગયો છે, તેનો દિનપ્રતિદિન વિશેષ પ્રસાર થતા લાગ્યા છતાં કંઈ પણ અટકાવ થવાનો પ્રયત્ન થતો નથી, તેથી નિર્દોષ બીચારી બાળકી એને યોગ્ય પતિ નહિ મળવાથી કેટલું બધું સહન કરવું પડતું હશે તે સહેલથી વિચારી શકાશે. આ દુષ્ટ રીવાજનો ખરો ચિતાર દર્શાવવાના આશયથી આ કન્યા વિક્રમ ખંડન નામનું નાટક લખવામાં આવ્યું છે. તેમાં ચંદાગૌરીને તેના માઆપોએ પૈસાની લાલચે વૃદ્ધ પુરુષ સાથે પરણાવ્યાથી, તે બીચારીની કેવી દુર્દશા થઈ છે તે સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. પુત્રીના વેચાણ કરનારા આવા માઆપોને આ પુસ્તક ધટતી ચાનક આપનાર છે. જ્યાં સુધી કન્યા વિક્રમના દુષ્ટ રીવાજનો અટકાવ કરવા માટે પ્રત્યેક માતિ એકઠી મળીને યોગ્ય ઊપાય લે નહિ ત્યાં સુધી એ દુષ્ટ રીવાજ નિર્મૂળ થવાનો નથી. માટે કન્યા વિક્રમના દુઃખની દાઝ જાણનાર દરેક નરે આ દુષ્ટ રીવાજ દૂર કરવાના ઊપાય લેવાનો પ્રયત્ન કરવો.

કવિતાનું મને ખરોખર જ્ઞાન નહિ હોવાથી આ પુસ્તક મધ્યે આવેલી કવિતાની ખોટ એક કવિ પાસે પુરી પડાવવામાં આવી છે. આ પુસ્તકને છેડે અગ્રજીથી થનારા ગ્રાહકોનાં નામનું લીસ્ટ આપવાનું હતું, પરંતુ તેમ બની શક્યું નથી તેથી દીલગીર છું.

મૃખ્ય પાત્રો.

જુગલદાસ —કનકાપુરીનો એક વાણીઓ.

અમૃતલાલ —ચંપાનગરીની લાડ વાણિયા માતિનો શેઠ.

સવિતાગૌરી —જુગલદાસની સ્ત્રી.

ચંદાગૌરી —જુગલદાસની પુત્રી.

વિદ્યાલક્ષ્મી } ચંદાગૌરીની સખીએ
હીરાલક્ષ્મી }

સદ્ગુણભાઈ —હીરાલક્ષ્મીનો પતિ.

લાલભટ —ચંપાનગરીનો એક બ્રાહ્મણ.

રામભટ —વીસીનો રસોડાઓ.

સંતોકરામ —કનકાપુરીનો એક આદિવાસી.

સૂત્રધાર, વિદ્વંસક, મુસાફર, હજમ, પોસ્ટનો સિં
ધત્યાદિ.

કન્યા વિક્રય ખંડન નાટક.

—:૦:—

અંક પેહલો.

પ્રવેશ ૧ લો.

(સ્થળ—નાટકગૃહ.)

(સર્વ સાથે ગાય છે.)

મંગળાચરણ.

નમીએ નાથ કૃપાળ, ઊલટથી નમીએ નાથ કૃપાળ
વિધવિધ વિશ્વો અગમ શક્તિનો દેખાડેછે ભાસ-હારે હારે.
તેપરથી ક્યમપાર પડાશે, પૂરી થાશે આશ-ઊલટથી નમીએ.
અલ્પ મતિજન ધર્મ તજી નિજ, ધારે બહુજ કુચાલ-હારે. ધારે.
નવ સમજે આજ્ઞા સૃષ્ટિની, વ્યર્થ ગુમાવે કાળ-ઊલટથી નમીએ.
કન્યા વિક્રય વિવિધ કળેડાં, દામલાલચે માય-હારે હારે. દામ
તે સૌ કુમતિ નાશ કરો કે, સત્ય ખરું દેખાય-ઊલટથી નમીએ.

[મંગળાચરણ સમાપ્ત થયા પછી સૂત્ર-
ધાર પ્રવેશ કરે છે.]

સૂત્રધાર—સજ્જન ભાઈઓ, આ આર્યાવૃત્તમાં વસનાર
હિંદુ લોકોની સાંસારિક રીતિએ કેટલીક તો એવી
ખરાબ છે કે તેથી તેમની હાલત દિનપ્રતિદિન
નબળી થતી જાય છે. સંસાર સુખમાં બાળલમ્બની
ધિક્કારવા લાયક બેડી એવી તો સજ્જડ બેસી ગઈ

છે કે તેના ભોગને તાબે થવાને કામળ બાળકીઓને
ધાણુ નીકળવામાં કંઈ હદ રહેતી નથી. તેમજ કન્યા
વિક્રયનો હાનિકારક ચાલ એવો તો પ્રસરી ગયો છે
કે તેથી થતા દુષ્ટ પરિણામની હદ કોઈ રીતે બાંધી
શકાતી નથી. તેનો ચિતાર આપવાની ધારણાથી
એક નવીન નાટક ભજવી બતાવવાનું છે તે સર્વે
ખિરાબેલા સુઘ ગૃહસ્થો સંપૂર્ણ લક્ષ્યપૂર્વક શ્રવણ
કરવા કૃપા કરશે.

[એટલામાં રંગ બેરંગી વેશે વિદૂષક પ્રવેશ કરે છે.]

વિદૂષક—અહો (!) આજનો દેખાવ કંઈ ઓરજ માલમ
પડે છે. કોણ જાણે આજ તો શુંએ ઊધુંચતું થઈ
જવાનું છે.

સૂત્રધાર—(અજાણ થઈ) અરે !!! તું કંઈ દુનિયાનો મા-
ણસ છે. શું તું આકાશથી ઉતરી આવ્યો છે કે ?

વિદૂષક—(હસતાં હસતાં) હું તો માણસ છું. આકાશનો
દેવ નથી. હું તમને પુછું છું કે તમે કોણ છો ?

સૂત્રધાર—એક ચિંતથી સાંભળ. મારું નામ સૂત્રધાર ના-
ટક કર્તા છે. આ મનોરંજક નાટકશાળામાં મારે એક
નાટક ભજવી બતાવવાનું છે. તેમાં ગમતનો જુરસો
પૂરો પાડવાને માટે તારા જેવાની અગત્ય છે. બાકી
મારું ચલું કે આ પ્રસંગે તારો ભેટો થયો.

વિદૂષક—(સમજીને ખડખડ હસે છે) અરે !! નાટક ભ-
જવી બતાવવામાં ગમત શાની હોય વાર ? તમારી
અક્લ ગામ ગઈ છે કે શું ?

સૂત્રધાર—ભલા માણસ તું શું સમજે છે ? નાટક ભજવી
બતાવવામાં ગમત કરાવનારો તો પહેલોજ જોઈએ.

તારી અક્કલ ગામ જવા દે અને જલદી કમુલાત આપ
કે મને તું મદદગાર થઇશ ?

વિદૂષક—વાહ! આ તાલમેલ તો ખરેખરી !!! કામ કરા
વવું અને વળી શિરબેર રાખવાનો ડોળ ધાલવો
કે કમુલાત આપ !!! જાઓ હું તમારો નોકર બો-
કર નથી. શાની ધડપછાડ કરો છો.

સૂત્રધાર—ભણ માણસ, તું કેમ મરવાનો ભાઈ બની
જાય છે. બરફનો ભાઈ બની જા. જેથી તારું ઉડતું
મન સ્થિર થઈ જાય અને મને મદદ કરવાને તું
શક્તિવાન થાય.

વિદૂષક—ટકટક કરવી છોડી દે. કંઈ શરમ સરખીએ
નથી આવતી કે તું અનન્યા માણસને રોકાવાનું
કહે છે? પણ જો તારી મરજી મારી મહેનતનો
બદલો આપવાની હશે તો બંદા કમ્મર બાંધીને
તૈયાર છે.

સૂત્રધાર—તારા જેવા એકાદ રમુજી માણસની મને અ-
ગત્ય છે અને તું મારી વરફથી કંઈ આશા રાખે છે
તો હું તને રાજી કરીશ.

વિદૂષક—તારા કહેવા ઉપર વિશ્વાસ રાખી તારી માગણી
હું કમુલ રાખું છું.

સૂત્રધાર—(પડદા સામું જોઈને) મારી વહાલી પ્રિયા,
વિવિધ જાતના શૃંગાર સજી તૈયાર થયા હો તો
આ સઘળા બિરાજેલા સજ્જનોના મનને ગાનની
ગમ્મતથી આનંદ ઉપજાવવા સારું એક સરસ ગીતની
શરૂઆત કરો.

નટી—(હાજર થઈને) અહો! આર્યપુત્ર આપના હુકમને
વાખે યવું તે મારો દાસીનો ધર્મ છે.

(ગાય છે.)

પ્રભુ પાર પાડો આ આશ અમારી
ગુણ ગણતાં મતિ જાય હારી—ટેક.

માત પિતા નિજ ધર્મ તજીને, સમજણ મૂકે વિસારી
પુત્રીને શાંતિ કે દુઃખ થશેએ, ચિત્તમાં ન જીએ ચિતારી.
કન્યાના આઠ તો એંશી પતિના, વર્ષ જીએ ના વિચારી
ધનના એ લોભી વેરી વડિલોથી, વેચાય બાળા બિચારી—પ્રભુ.
પરિણામ તેમાંથી નિપજે છે કેવાં તે, દેખાડવા ચિત્ત ધારી
મુક્યો આ ચંદા-ગૌરી તણો ખેલ, ધ્યાન ધરો નરનારી—પ્રભુ.

વિદૂષક—(અન્યથા ચહેરે) આહા હા!!! આતે કોષ્ટ
દેવી છે કે શું! તેની ગાવાની છટા, હાવભાવની
બલિહારી અને શણગારનો ઝળકાટ એ સઘળું જોઈને
હું તો છકજ થઈ ગયો છું.

નટી—તું શું બોલે છે કે બકે છે વાદ? કમ કંઈ થેલો
તો નથી બન્યો?

વિદૂષક—હું તો કંઈ થેલો બની ગયો નથી, પણ જીની
આંખે નવા તમાસા જોઈને પાણીના માટલા જેવો
થઈ ગયો છું. મારા જેવો દુનિયામાં કોઈ ડાહ્યો
નથી પણ તમે મને થેલો કહો તો બલે, તેથી હું
કંઈ થેલો બની શકું?

[એટલામાં એક લક જેવો માણસ આવી બધાંને ખસેડવા
માંડે છે તે જોઈને સઘળા બચલીત થઈને ચાલ્યા જાય છે.]

(પડદો પડે છે.)

પ્રવેશ બીજો

(સ્થળ—ચંપાગનરીના વિશ્રામતળાવનો ધાટ.)

(સહવારનો દેખાવ.)

[એક મુસાફર પ્રવેશ કરે છે]

મુસાફર—અહો! ઘેરાયલા વાદળનો રંગ વિચિત્ર દેખાવ-
માં ધુમી રહ્યો છે; વરસતા ધૂમસથી ઝાડો ઉપર
મેતીના દાણા માફક ઝાકળ ઝુમી રહ્યું છે; તળા-
વમાંના પાણીનો દેખાવ ગંભીરપણામાં શાંત થઈ
રહ્યો છે; પવનના નીકળતા ખારીક ધુંધવાટાથી
ગુલાબી ઠંડી લહેકી રહી છે; અંધકારનો દેખાવ દૂર
થઈ અજવાળાનો પ્રકાશ વધતો જાય છે; પક્ષિ-
ઓ પોતાના માળામાં બચ્ચાંઓની સંભાળ લઈને
તેની સુખશાંતિ માટે ધશ્વરના ઉપકારનું કોમળ સ્વ-
રથી સ્તુતિરૂપી ગાયન ઉચ્ચારી રહ્યાં છે; સૂર્ય પો-
તાના સોનેરી કિરણોથી પૃથ્વીના પૂર્વ છેડાને દેદીપ્ય
માન કરતો પાણીમાં પ્રતિબિંબ રૂપે જોનારને તેના
વિચિત્રપણાથી આનંદ ઉપજાવે છે; અને પાણી ભરવા
આવનાર સુંદરીઓએ વિવિધ રંગના વસ્ત્રોથી તળા-
વનો ધાટ દીપાવી મુક્યો છે. આવા વિચિત્ર પશુ
રમણીય દેખાવમાં તળાવના એક ધાટપર પુરૂષોની
આવળવ ચાલી રહી છે; એઠેલા પુરૂષોમાં કોઈ ધરખ
ટલાની વાતો ચલાવે છે; કોઈ વેપારની વાતો ક-
રી રહ્યા છે; કોઈ ન્યાતના ચાલતા કઢંગા રી-
વાજોને ધિક્કારે છે અને કોઈ બાળલગ્નની વાતો ચલા-
વે છે. ચાલતા વાદવિવાદની વચ્ચે હિંદુઓમાં થતાં

વેશવાળની વાતો પણ તે પ્રસંગે નીકળેલી ચાલુ છે, જે માં એક ખીજની તકરારનો ગુસ્સો ફેલાઈ રહ્યો છે.

[યતા વાદવિવાદની વચ્ચે મુસાફર ઉભો ઉભો જોયા કરે છે—એટલામાં લાલભટ નામનો એક બ્રાહ્મણ સઘળાઓની વચ્ચે બોલવા લાગ્યો.]

લાલભટ—ભાઈઓ તમે વેશવાળની વાતો કરો છો તેમાં તો કંઈ દમ તથી. પણ જુઓ, ખીજ ન્યાતો કરનાં લાડ વાણીઆની ન્યાતમાં કુમળી બાળકીઓને વેચીને તેના માથાપો મોટી રકમો ઓકાવે છે. જુઓને લાડ વાણીઆ ન્યાતના પેલા અમૃતલાલ જે એ ન્યાતમાં એક આગેવાન શેઠ ગણાય છે, તે પોતે ઘણા વૃદ્ધ છતાં લમ કરવાને તૈયાર થયા છે.

(સઘળાઓ અન્યથા થાય છે.)

રતિલાલ—(લાલભટને) તમે અમૃતલાલની વાત કરો છો તેમાં તો મને શક રહે છે. કારણ કે તે એવો તો ખુદો થઈ ગયો છે કે મરવાને ભોંમ સુંધે છે તો લમ કરવાની વાત ક્યાંથી હોય ?

લાલભટ—ભાઈસાહેબ, તમે તો ભોળવાઈ ગયા છો. એની વાતતી તો મનેજ ખબર છે. એના વેશવાળની વાત મારે હસ્તકક્ષ થનાર છે.

રતિલાલ—તમે કહો છો તેમ પણ કદાપિ હોય !!

લાલભટ—જે જે તો ખરા થોડા વખતમાં તેના લમ થયલાં તમે જોશો.

રતિલાલ—હવે તો કોઈ ડોશી સાથે નાતરું કરે ત્યારે સરખે સરખી જોડ મળે.

લાલભટ—એવી વાત તો સ્વપ્નામાંએ ધારવી નહિ. કન્યાની ક્યાં ખોટ છે. દામ કરે કામ. પૈસા હોય તો સઘળું આપવું મળે એ સ્વાભાવિક છે.

રતિલાલ—અરે! આ તે શું ગજબની વાત!! શું તમારું કહેવું એમ છે કે પૈસા લઈને છોકરીઓનું વેશવાળ કરવાને તેના માબાપો રાજી હોય છે?

લાલભટ—ભાઈ હજી તો તમારે આંધળે બહેરું કટાવું દેખાય છે. ભાઈસાહેબ, એવા સોદા સારાં તો કંઈક થઈ ગયા અને થશે.

વિદૂષક—(તમાસગીરે સામે) પૈસો બિચારો બાણીઓ તો વા ખાય છે. ઘણી બાળકીઓ ગુલામડીઓ માફક વેચાઈ ગઈ છે, તેની તો એ ભાઈને ખબર નથી.

રતિલાલ—(ગુસ્સે થઈને) આ કોણ છે? હું તો એને કાળના ભાઈ જેવો દેખીને ધ્રુજું છું. એના બીલા-મણા ચહેરાથી હવે મને બોલવાની શક્તિ નથી. (હાથ પગ ધ્રુજવતો અને પોતાની પાંચડી તથા ઘોંટીયાંની કાછડી વારંવાર તપાસતો તપાસતો) ભાઈ તું હવે બોલતો નહિ.

વિદૂષક—શું તું મારાથી બીરૂ છે. જો બીરૂનો હોય તો આ હું ચાલ્યો.

રતિલાલ—અમૃતલાલે પાંચ બૈરીઓ કરી અને તે સઘળાએ ગુજરી ગઈ. એટલી બૈરીઓથી પાછળ નામ રહેવા જેવું કંઈ સંતાન થયું નહિ તો ફક્ત આટલી કૃદ્ધ ઉમ્મરે શી આજ્ઞા રાખી શકાય.

લાલભટ—ભવિષ્યમાં ગમે તેમ થાઓ તોપણ એનો તો લગ્ન કરવાનો બિચાર ચોક્કસ છે. મોટી ઉમ્મરની કન્યા લાવવાની ધારણાથી કન્યાવાળાને રૂપિયા ૨૦૦૦૦ની મોટી રકમ આપવાને તૈયાર થયો છે અને લગ્ન ખર્ચ તથા મારા તમારા જેવાનો સમજાવવાનો ખર્ચ યાપ તે જુદો.

રતિલાલ—આ વાત તો આજે સાંભળી. જો એમ બને તો
[ધક્કાર] છે કન્યા વિક્રય કરનારને.

લાલભટ—ભાઈ સાહેબો, હવેતો હું જાઉં છું. મારે તમારા
જેવા જજમાનોને ત્યાં બહુ કામ છે. હમણાંતો લા-
કુતું ગાડું ઠીક ચાલે છે.

રતિલાલ—(એટલા પુરુષોની સન્મુખ હાથ કરીને) ચાલો
ભાઈઓ ચાલો આપણે પણ જઈએ.

[સધળા બચે]

—:૦:—

પ્રવેશ ૩ જો.

(સ્થળ—અમૃતલાલ શેઠનું ઘર.)

અમૃતલાલ—(મનમાં) જોરીને ગુજરવાને છઠ્ઠ માસ વીતી
ગયા તોપણ વેશવાળનો હજી ક્યાંય પત્તો લાગતો
નથી. લાલભટને એ કામ સોંપ્યું છે તે આજે અ-
ગીઆર વાગે આવવાનો છે. (ધડીઆળ તરફ
જોઈને) આ હમણા અગીઆર વાગશે. ચાલ
કઠોરામાં ઉભો રહું. (એટલામાં લાલભટ આવે
છે—તેને પાસે આવેલો જોઈ) કોણ? લાલભટ?
(મનમાં દૂરથી તો દેખાતું નથી) આવો આવો
ગોરમહારાજ હમણાંજ તમને સંભારતો હતો એટ-
લામાં આવી પહોંચ્યા તેથી ધાંડું છું કે કામ ફ-
તેલ થશે.

વિદૂષક—કોઈ મુશ્કાનો ભવ બાળવાને વાહ વાહ શું
ડોસાનો રંગ છે.

શાદ્દૂલવિકીરિત છંદ.

એકે દાંત મળે નહિ વદનમાં બોલી બધી બોબડી
ચાલે છે ડગતો વળી મન વિષે મ્હોટામ્હ મારે બડી
માથે કેશ જણાય શ્વેત સધળા, દેખે ન દૃષ્ટિ થકી
આને જે પરણાવશે જગતમાં તે દુઃખી થાશે નકી.

લાલભટ—(જરાહરીને) જજમાન રાજા હું આપનાથી
કોમ્મ રીતે દૂર નથી. આપ જે આચાર કરશો તેને
તાબે થવા સેવક તૈયાર છે.

વિદૂષક—ધન્ય છે બ્રહ્મદેવને. કોમ્મ શીરા માટે શ્રાવક થાય
પણ મહારાજ તો ધન માટે સેવક થાય છે. ધન્યા
ધન્ય !

અમૃતલાલ—તમારો તો મને પૂરો ભરસો છે. વાર આ-
પણા વેશવાળ બાબત શું કર્યું ?

લાલભટ—તમારી અહીંની ન્યાતમાં તમારા લાયકની
મ્હોટી ઉમ્મરની કન્યા નથી. પણ જે તમારી
ધમ્મ હોયતો હું બહાર ગામથી કોમ્મ મ્હોટી કન્યા-
નો શોધ કરી આવું. ૩૨૦૦૦૦ સુધી કરવાને તમે
કહેતા હતા. જે ન બને તો છેવટ ૩૨૫૦૦૦
સુધીની રજા મળવી જોઈએ.

વિદૂષક—(અમૃતલાલની સામું જોઈ) ઓ વૃદ્ધ કાકા ધૂળ
પડી તમારા ઘોળામાં. તમે તો સિતેર વર્ષના કોસા
થયા, હવે લગ્નની વાત કરવી ફાકટ છે, માટે હવે તો
પથારીએ પડયા પડયા નારાયણ નારાયણ કરો, કે
આવતા ભવમાં કંઈ ભલું થાય.

અમૃતલાલ—(લાલભટને) ખર્ચની ચિંતા નહિ. એ તો
ઠીક લાગે તેમ કરજો, પણ હવે ઝટ કન્યાની શોધ
કરી આવો તો સાફ. કેમ ક્યારે જશો ?

વિદૂષક—(વચમાં) હોળીને દહાડે.

લાલભટ—હું તો તૈયાર છું. ખર્ચને માટે ૩૫૦૦ આપો તો હમણા ચાલ્યો જાઉં.

અમૃતલાલ—તમે તૈયારી કરો અને ખર્ચને માટે લો આ રૂપિયા પાંચસો આપું છું (ગણી આપે છે અને તે લાલભટ પોતાની પીછાડીમાં લે છે).

લાલભટ—શેઠ કન્યાની તમારે જરાય ચિંતા લાવવી નહિ. હું જલદી કોઈ દેવ કન્યાજ શોધી લાવીશ.

અમૃતલાલ—જાઓ ફતેહ કરો.

વિદૂષક—કોઈ ખીચારી કિશોર અખળાને દુઃખમાં નાખવા તારાં પગલાંને પાછાં આ જગોપર ના લાવજો.

—:૦:—

પ્રવેશ ૪ થી.

(સ્થળ—ખીલામણું જંગલ.)

લાલભટ—(પોતાના મનમાં) ચંપાનમરી છોડ્યા પછી તે હાલ સુધીમાં રસ્તો તો સારો આવ્યો પણ આ રસ્તો તો જંગલ જેવો લાગે છે. સૂર્ય અસ્ત પામવાનો વખત થયો છે. રાતને વખતે હવે આગળ પગલાં કેમ ભરાશે? જો સઘળો રસ્તો આજ પ્રમાણે હશે તો પછી કનકાપુરી તો સ્વપ્નામાં સાંભરશે. કોઈની સોખમ મળે તો સારું. લાવ પેલા પાસેના ઝાડ પાસેના ઉભેલા પુરૂષને પુછું કે તે ક્યાં જાય છે.

લાલભટ—(પાસે ઉભેલા પુરૂષને) બાઈ તમારે ક્યાં જવું છે?

પુરૂષ—હું આ જંગલનો શિકારી છું. શિકારને વાસ્તે આવ્યો છું.

લાલભટ—ત્યારે તો આમાં ફાડીખાનારાં જનાવરો પણ હશે.

શિકારી—એનીતો વાતજ કરવી નહિ. બટા માણસ રાત પડવા આવી હવે આવા ખીલામણા જંગલમાં જવાનું તમારું કામ નથી. જો જીવનો ખચાવ કર્યો હોય તો પાસેના ગામડામાં જઈ રાત ગાળી નાખો.

લાલભટ—લાંબે પંથેથી આવ્યો છું. તેમ વળી આટલાંમાં નજીક કોઈ ગામ નથી. તેમણે દિવસ હજી જરાજ છે તેથી વધારે પગ ચલાવીશ. તેમ કરતાં આગળ જે ગામ આવશે તેમાં રાત ગાળી નાખીશ.

શિકારી—(મોટે અવાજે) ઓ નાશનાશ.. વાતો શું કરે છે. પેલો વાઘ આવ્યો.

લાલભટ—(ગભરાતે ચહેરે ધ્રુજતો ધ્રુજતો) ઓ મારા બાપ મને ખચાવ. આ વખતે હું તારે આશરે છું. નહિ તો હમણાં તો મારો કોળીઓ કરી જશે.

શિકારી—આગળ ચાલવાને તો હિમ્મત કરતો. હનો અને આ સપાટો જોયો કે ઠેં થઈ ગયો.

લાલભટ—(હાથ જોડીને) બાપ તું તો આ જંગલનો રહેનાર તેથી તને સઘળું સહી રહ્યું, પરંતુ મારા તો હોશ ને ડોશ ગરગડી ગયા છે. અને છાતી ઉછળે છે. મારા મહેરબાન મારે ખચાવ કર.

શિકારી—યાદ રાખજે હવે રાત્રિના ડોઢપણ વખતે આવા જંગલોમાં મુસાફરી કરવાની હઠ લે તો નહિ. જા, પેલી ઝુપડીમાં રાત પડી રહેજે.

લાલભટ—(પોતાના મોંપર તમાચા મારતો મારતો) હા હવે તેમજ કરું. રાત તો શું પણ દિવસનાએ જંગલમાં ન જઈ.

શિકારી—ચાલ્યો જા, મારો શિકાર જાય છે.

લાલભટ—(વાધ સામે આંગળી કરીને) શું પેલા વાધને મારી નાખશો.

શિકારી—તારે તે પંચાત કરવાનું કામ નથી. મારા કહેવા પ્રમાણે ઝુંપડીમાં પડી રહે ને સહવાર થાય કે રસ્તે પડજે.

[લાલભટ પાસેની ઝુંપડીમાં રાત ગાળી સહવાર થયા પછી રસ્તે પડે છે.]

—:૦૬:—

પ્રવેશ ૫ મો.

(સ્થળ—મોળતળાવડી..)

[લાલભટ બીહામણું જંગલ પસાર કરીને તે તળાવડી કાંઠે વિશ્રામ કરે છે.]

લાલભટ—(તળાવડી કિનારે બેઠેલા પુરૂષને) અરે તારું નામ શું?

પુરૂષ—મારું નામ ઠગભાઈ.

લાલભટ—નામ તો કંઈ નવાઈનું છે.

ઠગભાઈ—મારી કુછને જે નામ પસંદ આવ્યું તે રાખ્યું.

લાલભટ—શું ધંધો કરો છો?

ઠગભાઈ—અમારું કામ તો એજ કે આવતા જતાની સંભાળ લેવી.

લાલભટ—ભાઈ મારે જંગલ જવું છે. આ મારાં કપડાં સંભાળશો ?

ઠગભાઈ—અમેનો રમતા રામ છીએ, પણ ભાઈો વહેલા આવજો.

લાલભટ—(જેખમ સાથે રાખવાને ધરાદે પોટલું બગલ-
માં મારી) આ કપડાં છે તે તપાસજો ભાઈ. (નય છે)

[હગભાઈએ સીસોડી વગાડી કે બે પુરૂષો કિતરી
આવ્યા તેને કપડાં આપી દઈ પોતે સુતો
પડ્યો છે એટલામાં લાલભટ આવે છે.]

લાલભટ—(હગભાઈને) અરે તું કેમ સુતો? (મનમાં)
આશું, મારાં લુગડાંએ જણાતાં નથી.

હગભાઈ—(આંખ ચોળતાં ચોળતાં) રાતના વધારે જાગણ
થવાને લીધે આંખો બળતી હતી તેથી જરા ઝાંક
આવી ગયું.

લાલભટ—સુવાની વાત તો હીક, પણ મારાં લુગડાં ક્યાં
ગયાં?

હગભાઈ—(માથું ધુણાવતાં) તેં સંતાજ્યા હશે. મારી
મશ્કરી શું કામ કરે છે?

લાલભટ—(મનમાં) ખરેખર ફસાયા. લુગડાં ગુમાવ્યાં.
હવે તો તાલમેલ કરવી જોઈએ. (એમ ધારી પાસે
રાખેલું જેખમનું પોટલું બરોબર સંતાઈને) (ચાસન)
ભાઈ મારે તો દાઝ્યા પર ડાંબ જેવું થયું છે.

હગભાઈ—આ તારું બોલવું હું કંઈ સમજતો નથી.

લાલભટ—ભાઈ કહેવાની વાતજ નથી. પેલી પાસેની
વાવમાં જરા થાક આવા બેઠો ને ત્યાં પાણી પી
ઊઠવા જતો હતો એવામાં રૂ. ૩૦૦) નું પોટલું હતું
તે તેમાં પડી ગયું. અને આ તળાવડીપર આવ્યો
ત્યાં મારાં કપડાંએ ગયાં!

હગભાઈ—(મનમાં) લુગડાં આપીશું તો તે રૂપિયા પા-
છળથી વાવમાંથી આપણે કાઢી લઈશું ને આપણું
કામ થઈ જશે. મારે તે જગ્યા તો જોવી.

(ચાસન) બાઇ મલરાઇશ નહિ. એ લુગડાં ગયાં નથી.
એ તો મેં સેજ મસ્કરી કરી છે.

લાલભટ—બાઇ તારે તો હસવું થયું પણ મારો તો
જીવ ગયો. બાઇ વાર ન કર. મને વખત થાય છે.

ડગભાઇ—(સીસોડી વગાડે છે એટલે લુગડાં સાથે પેલા
પુરૂષો આવે છે.) પેલાં તારાં લુગડાં આવ્યાં. લે
પહેરી લે.

લાલભટ—(હસતે મોઢે) તું જાઓ ભાઈ. મને નાહક
ધારતીમાં નાખ્યો.

ડગભાઇ—હું તો બહુ દીક્ષગીર થયો છું કે તારા રૂપિયા
મયા. ચાલ જતાવ, અમે સૌ મળીને તે તને કાઢી
આપીએ.

લાલભટ—તે ઊંડી વાવમાંથી તમે કાઢી શકશો કે ?

ડગભાઇ—અમને તરતાં આવડે છે તેથી વાવમાં ઉતરી
પોટલું કાઢશું.

લાલભટ—ચાલ બાઇ તારી મરજી એમ છે તો જતાવું.

ડગભાઇ—સારે ચાલે સૌ.

લાલભટ—(આંગળી લાંબી કરીને) આ જગાપર હું બેઠો
હતો. રૂપિયાનું પોટલું અહીંથીજ પડી ગયું છે.

ડગભાઇ અને બીજા—બાઇ મલરાતો નહિ. અમે કિત-
રીએ છીએ ને પોટલું હમણા કાઢી આપીશું.

લાલભટ—(મનમાં) રંગ તો હીક જામ્યો છે. બધાને
વાવમાં ઉતારી તેઓનાજ લુગડાં લઇ પોપારા ગણી
જાઉં. (ચાસન) બાઇ તમે તો મહેનત કરો. મારા
નસીબમાં હશે તો આવશે.

ડગભાઇ અને બીજા—આ અમારાં લુગડાં તું જોજો.

લાલભટ—શીકર તહિ, શીકર નહિ. હું બેઠો છું.

[ઠગભાઇ ને ખીજ વાવમાં ઉતરે છે. લાલભટ
લુગડાંનું પોટકું બાંધી રસ્તો પકડે છે. થોડો
વખત વીત્યા પછી ઠગભાઇ વાવની બહાર
આવી લાલભટને જુએ છે પણ તે મળતો
નથી તેથી મોટે અવાજે]

ઠગભાઇ—(પોતાના સાથીઓને) તમે બહાર આવો. પેલો
રૂપિયાવાળો તો ગુમ થઇ ગયો છે.

સાથીઓ—હેં! હેં! શું તે નાસી ગયો!

ઠગભાઇ—લાગે છે તો એવું. અરે આ તો ચોરને ચોર
મળ્યો. હશે. વળી આપણે કોઈ ખીજને પકડીશું.

[સૌ પોતપોતાને ઠોકાણે જાય છે]

—:૦:—

પ્રવેશ ૬ ફેર.

(સ્થળ—કનકાપુરી.)

લાલભટ—ચંપાનગરીથી આવતાં રસ્તામાં ટાઢ, તાપ,
અને જંગલના ખીહામણા દેખાવોની ધાસ્તી પસાર
કરી અતે આ કનકાપુરીના પાદરમાં તો આવ્યો.
પણ નગરીમાં કોને ત્યાં ઉતારો કરવો. લાવ પેલા
રસ્તે જનારને પુછું કે તે એવું કંઈ ઠોકાણું બતાવે.
(રસ્તે જનારને) ભાઇ આ નગરીમાં કોઈ ઉતારો
કરવા જેવી જગ્યા બતાવો કે જેથી હું થાક્યો
પાક્યો જઈ રસોઈ પાણી કરી ખાજી.

વટેમાર્ગુ—ભાઇ તમારે કયે ગામ રહેવું?

લાલભટ—હું ચંપાનગરીનો રહેવાસી છું.

વટેમાર્ગુ—તમારા જેવાને ઊતરવાને આ નગરીમાં ઘણી

જગ્યાએ છે. પણ જો તમે વીશીમાં જવા ઇચ્છતા હો તો છખીલદાસની વીશીમાં તમને સુખ પડશે. માટે છખીલદાસની વીશી પુછતા જાઓ એટલે કોઈ પણ બતાવશે.

લાલભટ—પરગણુ બંધુ, તમેએ મારે માટે લીધેલા શ્રમના બદલામાં હું તમારો ઉપકાર માનું છું.

[બંને જુદા પડે છે.]

—:૦:—

પ્રવેશ ૭ મો.

(સ્થળ—કનકાપુરી મધ્યે છખીલદાસની વીશી.)

લાલભટ—(એક ઘરના ઓટલા ઉપર બેઠેલા માણસને પુછે છે) બાઈ, છખીલદાસની વીશી આ કે?

રામભટ—(વીશીનો રસોઈઓ) હા. શું તમારે ઉતારો કરવો છે?

લાલભટ—હા. એકાદ અઠવાડિયું આ નગરીમાં મારે રહેવું છે માટે જો તમે મારી સારી રીતે માવજત કરો તો ઉતરું.

રામભટ—ઘણી ખુશીથી પધારો. મનમાં જરાએ તમને કચવાવા દઈશું નહિ. તમને સારી રસોઈ કરી આપીશું અને બરદાસ કરીશું. એ કામ તો અમારુંજ છે.

લાલભટ—તમે જ્યારે ખાત્રીપૂર્વક આટલા બધા આગ્રહની સાથે બોલો છો ત્યારે હવે મારે વધારે બોલવાની કશી જરૂર નથી.

વિદૂષક—મજા બે ભટ, તેમાં યશ ચટપટ. અંતે યશ બટપટ.

રામભટ્ટ—મહારાજ ચાલો ન્હાવાની તૈયારી કરો અને
સોજે યધ જલદી પાઠપૂજા આટોપી પાટલે યધ રો.

લાલભટ્ટ—(ન્હાની પોતડી પહેરી ન્હાવાની જગો ઉપર
જધ ઝપાટાખંધ એ લોટા પાણી શરીર ઉપર રેડી
મોઢ બડબડતાં પોતાની પૂજના આસનપર બેસી
દેવને ન્હવરાવી પૂજા કરીને રસોડામાં જધ રામભટ્ટને)
બાઈ હું તૈયાર છું.

રામભટ્ટ—ચાલો આ પાટલા પર બિરાજો.

લાલભટ્ટ—(જમવા બેસે છે અને જમતાં જમતાં) રસોઇ
તો કંઈ ફીક લાગતી નથી. શું પૈસા મફતના લઈ
લેવા ધાર્યું છે ?

રામભટ્ટ—મહારાજ મફત આપ આપો એવા ભોળા ખરા-
તો ? (લાંબો હાથ કરી) આ મૂર્તિ જોઈનેજ હું તો
ધારતો હતો કે કોઈ કાળનો ખીજો ભાઈ જાણે આ-
વીને જીભો. ખાતાં તો ધરાતો નથી ને સારું ખોટું
કહેતાં લજવાતોએ નથી ? ઉઠ, ઉઠ, હવે બહુ યધ.
આવા આવા ગ્રાહક જો અમને મળે તો ગામમાં
રહેવા વારો રહે શાનો.

લાલભટ્ટ—ખરેખર તું તો કોઈ ગજેપડુ દેખાય છે. હું
બાર લાડુનો ખાનાર ને તારા લીંબુ લીંબુ જેવડા ત્ર-
ણ લાડુ તો હજુ પૂરા ખાધાએ નથી એટલામાં
તો તું મોટી મોટી ધામધુમ કરી મને ઉઠાડવા આ-
વ્યો ? જા, જા, હુઆ. પૈસા તે શું કંઈ મફત
આવે છે ?

રામભટ્ટ—અરે બલા માણસ હવે તું ઝટ પતાવી ઉઠ તો
તારા પૈસા મારે જોઈતા નથી. મહારાજ, મારા મ્હો-
ટા મહારાજ, ઉઠ, હવે બહુ યધ. ઉઠ.

લાલભટ—લે ત્યારે લે આ ઉઠ્યો. (મોડતો મોડતો પૈસા આપ્યા શિવાય જવા માંડે છે)

રામભટ—(લાલભટનો હાથ પકડીને) જાય છે ક્યાં? પૈસા લાવ પછી જા.

લાલભટ—(મનમાં. હવે તો સપડાયા, પૈસા આપ્યા વિના ચાલે તેમ નથી.) અત્યા નું લુચ્ચાઈ ના કર. (રામભટ સામે આંગળી કરીને) તારા વ્યાજખી પૈસા થાય તે લે.

રામભટ—લાવ બાઈ લાવ, તારી મરજી હોય તો એ આના ઓછા આપ.

[લાલભટ પૈસા આપી જાય છે.]

—:૦:—

પ્રવેશ ૮ મો.

(સ્થળ—કનકાપુરીની ઝવેરી બજાર.)

લાલભટ—(રસ્તે જનાર એક દલાલને) બાઈ તમે શાની દલાલી કરો છો?

દલાલ—હું જવાહીરની દલાલી કરું છું. 'મારું તમારે શું કામ છે?

લાલભટ—મારે કાંઈ જાહેર બાબતનું કામ નથી, પણ લાડ વાણીઆ શાંતિની કોઈ મોટી ઉમ્મરની કન્યા હોય, તો ખપ છે.

દલાલ—મારા સાંભળવામાં છે કે, એ ન્યાતમાં મોટી મોટી ઉમ્મરની ઘણી કન્યાઓ છે. પણ ઘણા પૈસા ખર્ચ કર્યા સિવાય મળશે નહિ.

લાલભટ—મને એ વિષેની ખબર છે, ને મોટી રકમ ખર્ચ કરવાની મને પરવાનગી પણ મળેલી છે.

દલાલ—જો તમારી ઇચ્છા એમ હોય, તો એ ન્યાતના

કાંઈ જાણીતા ગોર મહારાજને મળો. તો તમારું કામ જલદી થઈ જશે.

લાલભટ—હું આ નગરીનો ભોમિયો નથી, માટે આપ કાંઈ આતમી આપો તો મારાપર આપનો મોટો આભાર થશે.

દલાલ—(એ ત્રણ દિશાઓ તરફ જોતાં સંતોકરામને ઘાંટો કાઢીને) ઓ સંતોકરામ, ઓ સંતોકરામ.

સંતોકરામ—(ઊતાવળો, ઊતાવળો દોડી આવીને) કેમ સાહેબ, મને બોલાવો છો?

દલાલ—હા, હું તમને બોલાવું છું. (લાલભટ સામી આંગળી કરીને) આ માણસને તમારું કામ પડ્યું છે. માટે તે કહે તે જો તમને ઠીક લાગે તો તેનું કામ કરી આપજો. હવે હું જઈ છું (દલાલ જાય છે.)

લાલભટ—(સંતોકરામને) ભાઈ, તમારું એક અગત્યનું કામ પડ્યું છે. તે એ કે, લાડ વાણીઆ જ્ઞાતિની એક મોટી કન્યાની જો તમે મને ભાળ આપો, તો તમારો આભાર માનીશ, અને તમારી મેહેનત બદલ તમને બદલો પણ આપીશ.

સંતોકરામ—આવી અગત્યની વાત રસ્તા વચ્ચે કરવા કરતાં, આવો આપણે આ દુકાનના ઓટલા ઉપર બેસીએ. (બંને દુકાનને ઓટલે બેસે છે.)

લાલભટ—અમારી નગરીના લાડ વાણીઆ જ્ઞાતિના અમૃતલાલ શેઠને પાંચ બૈરીઓ થઈ, પણ હાલ એકે હયાત નથી, તેમજ તે સર્વ સ્ત્રીઓમાંથી કોઈને સંતાન પણ થયલું નથી. તેથી હાલમાં તેમની લગ્ન કરવાની ઇચ્છા છે, એટલાજ માટે એક મોટી કન્યાની જરૂર છે. માટે તમને તરદી આપવા અત્રે રોક્યા છે.

સંતોકરામ—હું તમારી મરજી પ્રમાણે કન્યા મેળવી આપીશ. પણ મને તે બદલ તમે શું આપશો?

લાલભટ્ટ—તમારી મરજી શું લેવાની છે તે મને જણાવો, એટલે હું વિચાર કરીને જવાબ દઉં.

સંતોકરામ—તમારી મરજીમાં આવે એવી રૂપિયાની સારી રકમ મને આપજો.

લાલભટ્ટ—પેહુલેથીજ એપું કરવું સારું કે પાછળથી વાંધો ન આવે.

સંતોકરામ—હું તમારું નક્કી કરી આપીશ. તેના બદલામાં માત્ર રૂપ૦૦ લઈશ.

લાલભટ્ટ—એ રકમ વધારે કહેવાય. હું તમને રૂપિયા બસો આપીશ. (આ રકમ સાંભળી સંતોકરામ દીલગીર થાય છે.) અરે જાઓ રૂપ૦૦ આપીશ. વધારે બોલો તો મારા સમ છે.

સંતોકરામ—જ્યારે તમારો વિચાર એમજ છે ત્યારે હું એ રકમ કામુલ કરું છું. કન્યાના માઆપને પૂછી નક્કી કરી, આપને આ જગ્યાએ આવતી કાલે મળીશ.

—:૦:—

પ્રવેશ ૯ મા.

(સ્થળ—જુગલદાસનું ઘર.)

સંતોકરામ—કેમ યજમાન રાજ બેઠા કે.

જુગલદાસ—હા મહારાજ, વધારો. બેન ચંદાગૌરી, મહારાજને આસન આપ. (સંતોકરામ બેસે છે.)

સંતોકરામ—શેઠજી, બેન ચંદાગૌરીનો અભ્યાસ હાલ શું

ચાલે છે? હમેશાં કન્યાશાળામાં આવતાં જતાં તે મારી નજરે પડે છે.

જુગલદાસ—એને આજે સોલ વર્ષ ને એ મહિના થયા. પાંચ વર્ષની નાની ઉમ્મરથી તે ભણવા જાય છે અને હાલમાં તેણે સારી રીતે કેળવણી લીધી છે. છોકરીને ભણાવવી એ તો મને પસંદ નથી, તોપણ (આંગળીના અણસારાથી) આ અમારા પાંડેશી માસ્તરની વહુ સાથે તે હમેશાં નિશાળે જાય છે.

સંતોકરામ—શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે છોકરીને વધારેમાં વધારે તેર વર્ષની ઉમ્મરે પરણાવવી જોઈએ. પણ હાલ કળિયુગમાં તેમ થવાને બદલે, હવે તો મોટી જિમ્મરની કન્યાનાં લગ્ન થાય છે. વળી એથી ગરીબ ગરબાને પૈસાનો લાભ થાય છે.

જુગલદાસ—હા, તે વાત ખરી છે. જુઓને અમારો વિચાર ચંદ્રગૌરીને પરણાવવાનો છે. પણ અમારું મન માને તેવું ઠેકાણું મળતું નથી. તમારા ધ્યાનમાં તેવું કોઈ ઠેકાણું હોય તો કહેજો.

સંતોકરામ—હાલમાં ચંપાનગરીથી એક બ્રાહ્મણ કન્યાની શોધને માટે આવેલો છે. તેની સાથે વાતચીત કરતાં મને જણાયું છે કે તે તમારા ઘરને યોગ્ય ઠેકાણું છે.

જુગલદાસ—જો એમજ છે, તો એ ઘાટ કેવી રીતે બેસે?

સંતોકરામ—વરની ઉમ્મર મોટી છે. તેમ રકમની આશા પણ મોટી રાખી શકાય છે.

જુગલદાસ—વર બલે મોટો કે નાનો હોય, પણ આપણે તો પચ્ચીસ હજાર રૂપિયા વિના કોઈની સાથે વાત કરવાના નથી.

સંતોકરામ—તમે કહ્યું છે તેમ કંઈ બનવાનું નથી. જો તમારી મરજી હોય તો રૂ ૧૫૦૦૦) સુધી નક્કી કરી આપું.

જીગલદાસ—ના, ના, એ વાત કંઈ બનવાની નથી.

સંતોકરામ—જો આ આવેલો અવસર ચૂકશે, તો વાત મારા હાથમાં રહેવાની નથી. માટે કહો તો છેવટ રૂ ૨૦૦૦૦) સુધી નક્કી કરી આપું.

જીગલદાસ—(શાંત મનથી વિચાર કરીને) મહારાજ તમે અમારા ઘરમાં ઓછું આવવા રાજી નહિ હો. જેમ બને તેમ પૈસાની રકમ ઠીક થાય તેમ કરજો. હું તો તમારા કહેવાથી દા પાડું છું, માટે જાઓ કરો ફેવેલ.

[સંતોકરામ જાય છે.]

—:૦:—

પ્રવેશ ૧૦ મો.

(સ્થળ—કનકાપુરીમાં ઝવેરીબજારની એક દુકાનનો ઓટલો.)

સંતોકરામ—કેમ ભાઈ, કેટલી વાર થયાં આવીને એહા છે. હું તો જરા મારા ઘરના કામમાં ગુંથાઈ ગયો, તેથી વાર થઈ.

લાલભટ્ટ—એ તો ઠીક, પણ પેલી વાતનું શું કર્યું.

સંતોકરામ—કન્યા સોળ વર્ષની ને બહુજ, રૂપાળી છે. ગુણમાં પણ કાંઈ ખામી નથી. પરંતુ રૂ ૨૦૦૦૦) શેકડા માગે છે. તેમાં પૈ ઓછી કરતા નથી. જો તમારી મરજી એટલી રકમ આપવાની હોય, તો અત્યારે આંદા કરાવી આપું.

લાલભટ—અધવધ!!! વિચાર તો કરો, કે એટલા અધઃ
રૂપિયા હોય, કંઈક ઓછું થાય તો હીક.

સંતોકરામ—ભાઈ મેં તો કન્યાવાળાને બહુ બહુ સન્ન-
ન્યો, પણ તે તો જવાબ પણ પૂરો આપતો
નથી. એ તો મારે જનમાન વૃત્તિ એટલે વળી બહુ
મેહેનતે હા પાડી.

લાલભટ—જ્યારે તમારી મરજી એમજ છે, ત્યારે હવે હું
જે બોલું તે વૃથા. માટે ચાલો ચાંદલા કરાવી આપો.

સંતોકરામ—ચાલો મારી સાથે, ઉડી ઉભા થાઓ.

[વિદૂષક પ્રવેશ કરી ગાયન ગાય છે.
તે બેઉ મહારાજ સાંભળે છે.]

વિદૂષક—

(કમ લેંડ લોડ શીલ ધી) એ રાગ.

આ ધારો છે દુઃખદા મોટો, સૌ અંધુ છોડો તે તમે.
શાંતિનો છે નાશક મૂળ, સૌ ઘરમાં ઉપજાવે શૂળ,
સુખ ઉપર નાખે છે ધૂળ, એથી ખુરં અન્ય શું.
શાસ્ત્રોથી જો ચિતમાંહી ડરો, કન્યાધન માંસસમ્માન ગણો.
પણ શાસ્ત્રોનું દહ બોલું નામ, રે' કરતાં મન ધાર્યું કામ,
હૈ કન્યા વિકૃતથી દામ, એમાં કે'વું પુન્ય શું.
કન્યા ઉમ્મરમાં આઠતણી, વરનીતો તેથી બારગણી,
તોપણ નવ મુઠ કરે વિચાર, પુત્રીના દુઃખનો નિરધાર,
દેશે શ્રાપ કરી તે પોકાર, એ ખુરાથી નુન્ય શું.

બેઉ મહારાજો—(ગાયન સાંભળી રહ્યા પછી) આવા આવા
બડબડતા કરે તેમાં શું વળ્યું. ચાલો આપણે તો કા
રતા હોઈએ તેમ કરીએ.

[બંને મહારાજો જાય છે.]

વિદૂષક—મહારા માયનની અસર પેલ; મહારાજેને થઈ નહિ અને તેઓએ પોતાનું કામ કરવાને ચાલ પકડી. ખેર. ચિંતા નહિ! વખતે વાત.

[વિદૂષક જાય છે.]

—:૦:—

પ્રવેશ ૧૧ મો.

(સ્થળ—જુગલદાસનું ઘર.)

જુગલદાસ—(પોતાની સ્ત્રી સવિતાગૌરીને) પ્રિયા, આપણી ચંદાગૌરીની ઉમ્મર આજે સોળ વર્ષ ને બે માસની થઈ. વિદ્યાભ્યાસમાં પણ તે સારી પાવરધી બની છે અને બુદ્ધિમાં પણ હવે કાંઈ ઓછી કહેવાય નહિ. પોતે કંઈ પણ કામ ઝડપ અને ચાલાકીથી આપણી નજર આગળ કરી, આપણને વારંવાર ખુશી કરવામાં કાંઈ થોડી હોંશિયાર નથી. આપણને પુત્ર પણ નથી ને પૈસે પણ પહોંચતા નથી. તેથી આપણા વૃદ્ધપણાના દિવસો સુબે નિર્ગમન કરવાને પૈસાની રકમ આપણે લેવી, એજ હેતુથી ચંદાગૌરીને પરણાવવા આપણે આટલી ઢીલ કરી છે. તે દહાડા હવે નજીક આવ્યા છે. માટે તું હવે મારા વિચારને મળતી થા.

સવિતાગૌરી—પ્રાણનાથ, તમારા કહેવા પ્રમાણે ધર, વર જો ઠીક હોય તો આપણી ચંદાગૌરીનું લગ્ન તમે જલદીથી કરી નાખો, કારણ કે કોણે કાલ દીઠી છે. આપણે અરધી ઉમ્મરે પણ પહોંચી ગયાં ને હવે આપણે ઢીલ કરીશું તો પછી પસ્તાવું પડશે.

[વચ્ચમાં]

વિદૂષક—પૈસાની લાલચ રાખશે તો વધારે પસ્તાશે.
માટે પૈસા લેવાની વાત જતી કરો.

જુગલદાસ—હમણાંજ સંતોકરામ આવવા જોઈએ. ગઈ કાલે તે મારી પાસે આવ્યા હતા, ત્યારે વેશવાળની બધી વાત થઈ ગઈ છે.

મવિતાગૌરી—(સંતોકરામ તથા લાલભટને જોઈને) આવો આવો મહારાજ, પધારો. હ્યો, આ આસન પર બેસો.

સંતોકરામ—(લાલભટ તરફ આંગળી કરીને) આ મહારાજ ચંપાનગરીથી આવ્યા છે. તેમને આપણી ગઈ કાલની વાત કહી છે. તેથી તે આપના કહેવા મુજબ કબુલ પણ થયા છે.

જુગલદાસ—(લાલભટને)મહારાજ જો એમ હોય તો હવે વખત ગુમાવવો નહિ.

સંતોકરામ—(વેશવાળની કબુલાત કરાવે છે) ચંપા નગરીના અમૃતલાલ શેઠ સાથે તમારી ચંદાગૌરીના આજે વેશવાળ કર્યા બાબતના રૂ ૨૦૦૦૦) પોળી આ આપવા ઠરાવ્યા છે. આ એક ખીજને કબુલ મંજુર છે. હવે કંકુ ચોખા લાવો, આપણે હમણાંજ ચાંદલા કરિયે.

જુગલદાસ—(ધરમાં જઈ બધી ગોઠવણ કર્યા પછી પાછા બેસે છે.) મહારાજ આ કંકુને ચોખા લો. કરો ફતેહ.

સંતોકરામ—(જુગલદાસને) તમારાં સગાં વહાલાંને બોલાવવાં હોય તો બોલાવો અને શાકર વહેંચો.

જુગલદાસ—હા, બેસો હું તેમને તેડીને હમણાંજ પાછો આવું છું.

[જુગલદાસ જાય છે.]

સંતોકરામ—અલ્યા લાલભટ, ને આ પેત્રી ચંદાગૌરી
નેષ ?

લાલભટ—વાહ ! એમાં શું પૂછવું, તે તો જાણે દેવ
પુતળી.

જુગલદાસ—(સંતોકરામને) તૈયાર થાઓ. સગાં વહાલાં
આવે છે. તમે હવે જલદીથી બધાને ચાંદલા કરી
ઓખા ચોઢો ને શાકર વેહેંઓ.

[શાકર વહેંચે છે તે લઘ સઘળા જાય છે.]

જુગલદાસ—કેમ મહારાજ, લગ્નની તૈયારી જેમ વેહેલી
થાય તેમ સારું. કેમ સંતોકરામ મારું કેહેવું બાજ-
બી છે કે નહિ ?

સંતોકરામ—હા, ને વળી આવતી અખાત્રીજનું મુદ્દત્ત ધને-
તર છે. એટલે પુછવાનું શું.

વિદૂષક—મહારાજ મારું પણ ભેગાભેગું કરજો હો.

લાલભટ—હા, હા, લગ્નતો ઠીક ખેસતું આવ્યું. હવે હું
કાલે ચંપાનગરી જલદીથી જઈ જાન લઈ વહેલો
આવીશ.

[સઘળા છુટા પડે છે.]

—:૦:—

પ્રવેશ ૧૨ મા.

(સ્થળ—કનકાપુરીનું પાદર.)

લાલભટ—(એક ગાડામાં બેઠેલા પુરૂષને) ભાઈ તમારું
નામ શું છે ?

પુરૂષ—મારું નામ નગીનદાસ.

લાલભટ—તમે કયે ગામ જાઓ છો ?

નગીનદાસ—ચંપાનગરી.

લાલભટ—હું પણ ચંપાનગરી જવાનો છું. ગાડીવાન
મારું બાકું કરશે ?

નગીનદાસ—ગાડીવાનને પુછો.

લાલભટ—(ગાડીવાનને) એ ગાડીવાન ઊંધેછે કેમ ? જા.

ગાડીવાન—એમ છે.

લાલભટ—ચંપાનગરી પોહોંચાડવાનું બાકું શું લખશે ?

ગાડીવાન—આપા હું તમારી પાસે વધારે નહિ લઉં.

ગાડીમાં બેઠાછે એ છેઠ આપે તે તમે આપજો.

લાલભટ—હુંતો બ્રાહ્મણ છું. પણ ગાડીમાં બેઠા છે એ
શેઠ છે તેતો કદાપી વધારે આપે પણ મારાથી કેમ
અપાય ? એક વાત બોલ.

ગાડીવાન—એમ એમ કરે છે. બેઠવું હો તો બેઠ નહિ
તો હે રસ્તો હાલો જા.

લાલભટ—કેમ મીઝસ કરેછે ? સીધી વાત કરતાં તાવ
આવે છે ?

ગાડીવાન—(ગુસ્સાના આવેશમાં) ઓ બ્રાહ્મણા વધારે ન
બોલ, આ લાકડી દીઠી છે. લંબડામાંજ મારીશ.

લાલભટ—(લાંબા હાથ કરીને) બેસ બેસ બીલડા વધારે
વાત ન કર.

ગાડીવાન—બ્રાહ્મણ તે બ્રાહ્મણ. એ હું હમજો, હાહતર
માં કહ્યું છે કની બામનની મત કુલે ને ફરીફરીને ભૂલે.

લાલભટ—વધારે ન બોલ. તું શું સમજો. ગાડીવાન
અને ગણેવાન તે એકજ.

ગાડીવાન—તારો આપ ગધો, ને તું પણ ગધો.

[લાલભટ ને ગાડીવાન લડે છે.]

નગીનદાસ—(લાલભટ્ટને) ગાડીમાં બેસવું હોય તો પૈસાનું નક્કી કર્યું. લડીને શું કામ છે?

લાલભટ્ટ—મારો વાંક નથી. એ બીલડો લુચ્ચો છે.

ગાડીવાન—(દોડતો આવી) માલ મારી નાખીશ. જી રસ્તે જી.

લાલભટ્ટ—(માથાની પાધડી હાથમાં પકડીને) લે માર લે માર.

[ગાડીવાનના અંગપર ધસે છે.]

નગીનદાસ—(બંનેને) નકામાં શું કામ લડી મરો છો. તેમાં કંઈ લાભ નથી.

લાલભટ્ટ—(નગીનદાસને) તમારે વચ્ચે આવવાની જરૂર નથી. તમે કંઈ સારા માણસ દેખાતા નથી.

નગીનદાસ—બ્રાહ્મણ સમજે તેવો નથી. શું વગર પૈસે ગાડીમાં બેસવું છે?

લાલભટ્ટ—પૈસાવાળા તો તમે.

નગીનદાસ—માથું ફેડ મારે શું.

[નગીનદાસ ગાડીમાં જઈ બેસે છે.]

લાલભટ્ટ—(ગાડીવાનને) ચાલ, ચાલ, ગાડી હાંક.

ગાડીવાન—તું તારે રસ્તે હાલો જી.

[ગાડી વાળો ગાડી હાંકે છે તે લાલભટ્ટ જોઈ વિચારે છે કે હવે કેમ કરવું.]

લાલભટ્ટ—(ગાડી થોડે દુર ગયા પછી) એ ગાડીવાન, એ ભાઈ ગાડીવાન, ગાડી રાખ.

ગાડીવાન—તું મને ખોબો ભરી રૂપિયા આપે તો પણ તને નહિ બેહાડું.

નગીનદાસ—(મનમાં દયાભાવી) ગાડીવાન, હવે જોયું તે

અરં. બ્રાહ્મણ છે માટે બેસાડ.

ગાડીવાન—શેઠ તમે કહો છો ત્યારે લો બેસાડીશ.

[લાલભટ બેસે છે ને ગાડી ચંપાનગરી જાય છે.]

—:૦:—

પ્રવેશ ૧૩ મા.

(સ્થળ—અમૃતલાલ શેઠની વાડી.)

અમૃતલાલ—કેમ ભાઈ છોટાલાલ, માણુકો હજી મ્યારે આવશે? શું એ તેના આપથી જુદો થયો છે?

છોટાલાલ—શેઠીયા, કાંઈ બોલવા જેવો વખત રહ્યો નથી. બીચારા આપે પોતાની બધી પુંજ પાયમાલ કરી બાઈને પરણાવ્યા. તેના ઉપકારના એ ફળ આપને ચાખવાં પડે છે. આજના છોકરા ઉછાછળા, એટલે મનનું ધાર્યું કરતાં વિચારતા નથી.

અમૃતલાલ—છોકરાને પરણાવી રસ્તે લગાડવા એ આ-બતમાં કોને પાડ કરવાનો છે. તમે છોકરાને ધિ-ક્કારોછો પણ છોકરા વગર નામ રહેવું કઠિન, તે તો વિચારો.

છોટાલાલ—કેમ હિંમતલાલ તમને અમૃતલાલ શેઠનું કહેવું બ્યાનબી લાગે છે?

હિંમતલાલ—ભાઈ ન્યાતમાં છોકરા વડે સૌ શોભા છે. પણ કન્યાના પૈસા બહુ બેસે છે—તેથી મરીબનો મ્યાં પત્તો લાગે, હાલનો વખત પૈસાવાળાનો છે ને પૈસા વાળા કન્યાજ મેળવી શકે તેમ છે.

છોટાલાલ—આપણા અમૃતલાલ શેઠને પૈસાની અડચણ નથી, માટે વેશવાળ જેમ જલદી બને તેમ સારં.

હિમ્મતલાલ—ભાઈ આપણી જાતિમાં કન્યાઓ તો છે, પણ મોટી ઉમ્મરની એકે નથી. બહાર ગામ તપાસ કરાવશે તો જોગ ખેસતાં વાર લાગશે નહિ.

અમૃતલાલ—હું એની તપાસમાં છું. આજ કાલ ખખ-ર પણ મળી જાય તેમ છે. શેહેરમાંથી લાલભટને એટલાજ માટે બહારગામ મોકલ્યો છે, તે આવવો જોઈએ.

હિમ્મતલાલ—આજ રસ્તેથી લાલભટ આજે આવી જાય તો કેવું સારું.

અમૃતલાલ—તો પછી વિવાહથી રળીઆમણું શું. જાણે દૂધમાં સાકર ભળી.

છોટાલાલ—(હસતે મુખડે આંગળી કરીને) પેસો આલ્હણ આવ્યો, તે તો નહિ હોય.

અમૃતલાલ—હા, હા, હા, એજ લાલભટજ આવ્યો. (લાલભટને આવતો જોઈને) આવ ભાઈ આવ, શું કરી આવ્યો, તે મને કહે.

લાલભટ—ભાઈઓ મને જરા થાક તો ખાવા દો. તમારું કામ કરી આવ્યો છું, પછી ખીજું શું પુછવાનું છે.

અમૃતલાલ—ત્યારે ખેસ, ધીરો થા, ને કહે કે તું શું કરી આવ્યો ?

લાલભટ—હું કનકાપુરીમાં જીગલદાસ વનમાળીદાસને ત્યાં તમારું વેશવાળ કરી અત્રે આવેલો છું. સધળો ઠરાવ તમારા કલ્લા પ્રમાણે રાખ્યો છે. વળી રૂપિયાની રકમ પાંચ હજાર ઓછી કરી છે ને લગ્ન પણ આવતી અખાત્રીજનાં નક્કી કર્યા છે. માટે સધળી તૈયારી કરી જન લઈ જવું જોઈએ.

છોટાલાલ —કન્યા કેટલા વર્ષની છે ?

લાલભટ—સોળ વર્ષની સુંદરીજ જોઈ લ્યો.

હિમ્મતલાલ—અરે મહારાજ કહો તો ખરા અમારા શેઠ અમૃતલાલને પસંદ પડે એમ છે કે કેમ ?

લાલભટ—આગળથી મને બહાઈ મારવાની ટેવ નથી. પણ ધર્મરતો બનાવ છે તો તેને જોઈ મને શાયાશી આપશો. એમાં હું એવો તો ખાટયો છું કે, મારી આખી ઉમ્મરમાં એવું એક જોડું મારે હાથે થયું નથી.

અમૃતલાલ—લાલભટ ભાઈ ઉઠ, હવે તું જમી લે ર-સોઈ તૈયાર છે.

હિમ્મતલાલ તથા છોટાલાલ—શેઠ હવે અમે રજા લઈશું.

અમૃતલાલ—સારું ભાઈઓ પુરસદને વખતે ગમતને માટે આવજો. [માથું હલાવતાં હલાવતાં જાય છે.]

—:૦:—

પ્રવેશ ૧૪ મો.

(સ્થળ—હીરાબાગ.)

[લાલભટ પ્રવેશ કરે છે.]

લાલભટ—(વાડી મધ્યેના માળીને) શેઠ છે ?

માળી—હા, પેલા બંગલામાં બેઠા છે.

લાલભટ—શેઠને ખબર આપ કે લાલભટ આવેલા છે.

માળી—ખબર આપવાની જરૂર નથી. તમે બંગલામાં જાઓ.

અમૃતલાલ—(લાલભટને જોઈ) આવો, આવો મહારાજ પધારો.

લાલભટ—લમ્મ કરવા જવાની હવે તૈયારી કરો.

અમૃતલાલ—સઘળી તૈયારી છે. દ્રવે માત્ર જવાની ખોટી છે.

લાલભટ—ઠીક ઠીક હું પણ તૈયાર થયો છું.

અમૃતલાલ—જાઓ ત્યારે હવે એસ્ત્રી ન રહો.

લાલભટ—એ તો ઠીક. પણ મારું કંઈ કરશો?

અમૃતલાલ—આ વખતે એ વાત છે. તમો ચિંતા ન કરો.

હું તમને રાજી કરીશ.

લાલભટ—એ વાતનો વાયદો ન હોય.

અમૃતલાલ—આ પ્રસંગે એ કામ ન હોય. હું તમને રાજી કરીશ.

લાલભટ—તમે તમારે પરણી આવો હું તો નહિ આવું.

[લાલભટ બેઠવા જાય છે.]

અમૃતલાલ—મહારાજ એસો એસો. ઉતાવળા ન થાઓ.

લાલભટ—એસીને શું કરે. તમે તમારી હક મુક્તા નથી.

અમૃતલાલ—તમને હું રાજી તો કરીશ. પણ કન્યામાં

કેઈ રીતનો વાંધો હશે તો તેનું કેમ?

લાલભટ—તેની તમારે ચિંતા લાવવી નહિ. હું સાથે

આવીને પરણાવી આપીશ.

અમૃતલાલ—એમ છે ત્યારે તો ધનામના રૂપ૦૦ આપું છું.

લાલભટ—(ખુશી થઈને) લાવો જનમાન રાજ.

[અમૃતલાલ રૂપિયા ગણી આપે છે
ને તે લાલભટ લે છે.]

લાલભટ—(રૂપિયા લીધા પછી) જનમાન રાજ હું રજા લઉંશ.

અમૃતલાલ—હા પધારો. ને હવે તમે તૈયાર થઈ જ-
લદી આવો.

[લાલભટ જાય છે અને અમૃતલાલ
શેઠ લગ્ન કરવા જવાની તૈયારીમાં
રોકાય છે.]

—:૦:—

અંક બીજો.

પ્રવેશ ૧ લો.

(સ્થળ—કનકાપુરીમાં જુગલદાસનું ઘર.)

જુગલદાસ—હજુ જન તો આવી નહિ. રસોઈ ઠંડી થાય
છે અને લગ્નનો દિવસ વીતી જશે તો મારી તો
ખરેખર પૂરી ફજેતી થશે. માટે પરમેશ્વર હવે લા-
જ રાખે તો ઘણું સારું. સંતોકરામને ભાગોસે ખેસા-
ડ્યો છે. પણ વખત થયો તેથી એ હમણાજ આ-
વવો જોઈએ. (સામે કોઈ પુરૂષ આવતો જોઈ)
પેલું કાણુ આવે છે. ખરે સંતોકરામજ છે.

સંતોકરામ—(ઘણો ઉતાવળથી ધસી આવી) જન આ-
વી પોહોંચી છે. સામેયાની તૈયારી જલદી કરો.

જુગલદાસ—ચાલો ઉઠો શેઠીઆઓ જન આવી પોહોંચી
છે. માટે સામા લેવા જઈએ,

[સાજન જાય છે.]

સંતોકરામ—(જનને લઈ રસ્તામાં આવતાં,) આ જનની
વાસો આવ્યો, પધારો શેઠીઆઓ,

[સધળા જાની વાસે મુકામ કરી જમવા
જાય છે. કેટલીક પાડોસણો વરને જોઈ
અજબ થાય છે.]

પહેલી પાડોસણુ—હાય ! હાય !! શું મુવા જુગલદાસે
આવા અમારવાડે સુકવેલા ખોખાને દેવ કન્યા
જેવી દીકરી આપવા ધાર્યું છે. ધિક્કાર હોજો એવા
મા આપને.

બીજી પાડોસણુ—હું પણ વિચારમાંજ પડી છું કે આ-
વાને તે કયે ખુણેથી શોધી કહાડયો હશે?

ત્રીજી પાડોસણુ—ખીચારી ગાય જેવી ચંદાગૌરીને ન-
સીએ આવા જમપુરીના ખારણા સુધી પોહોંચેલા
મુડદાલ પતિ સાથે પાનું પડવાનો પ્રસંગ ક્યાંથી
આવી લાગ્યો હશે? રડ્યાં માખાપનું શું બહું થશે.
આવી કુમળી બાળકીની આંતરડી બાળીને તે ક્યાં
સુખે રહેશે.

વિદૂષક—મસાણુ કાંઠે.

ચોથી પાડોસણુ—તમે કહો છો તે વાત ખરી છે. એ-
ના માખાપે કંઈ છોકરીનું સુખ જોયું નથી, પણ
પોતાનું ઘર બરબાનોજ વિચાર કર્યો છે. નગરીમાં
તો વાત ચાલી રહી છે કે તેનો આપ રૂ ૨૦૦૦૦
રોકડા ઘરમાં મુકશે.

વિદૂષક—એના ઘરમાં અતે પથરોજ રહેશે, પણ ખિ-
ચારી દીકરીને સદાને માટે દુઃખના દરિયામાં ઝોકા-
વતાં તેને કશીએ દયા નહિ આવી હોય ?

ચારે પાડોસણુ—અરે જુઓ તો આવા જંગલી કૂર
અને રાક્ષસ જેવા માણસને મોઢે પણ આટલું ખો-

લતાં સાંભળીએ છીએ, ત્યારે શું દીકરીના માખાપને
કશી દમા નહિ આવતી હોય ?

અચરત—(એક ડોશી વચ્ચે આવીને) શું છે શું વળી ?
કંઈ કામકાજ નથી કે ઉભી ઉભી ક્યારનીએ વા
તો કરો છો ? અલી પાનકોર તારો છોકરો તો રડી
રડીને અર્થે થઈ ગયો. હજી તું તો મનમાંએ લા-
વતી નથી ?

પાનકોર—(લાંબો હાથ કરીને) કાકીજી, આવો આવો,
તમે કંઈ સાંભળ્યું છે. જુઓ પેલી સવિતાગૌરીની
ચંદાના આજે લગ્ન થાય છે. વરતો મોટો ઘરડા
ખચર જેવો છે. શું ખીચારી ચંદાના કર્મમાં એવો
વર લખ્યો હશે ?

અચરત—(એ હાથ પહોળા કરીને) આટલા ઉસરડવાના
હોય ત્યારે સારો વર જુએ તે ક્યાંથી મળે ? ન્યા-
તના શેઠિયાઓ ક્યાં પુછેછે કે કેમ તેં રૂપિયા લીધા ?
ચાલો વહુઓ જાઓ એવી કુથલીમાં કંઈ દમ નથી.

[સઘળી જાય છે.]

—:૦:—

પ્રવેશ ૨ જો.

(સ્થળ—ચંદાગૌરીની એકાંત ઓરડી.)

ચંદાગૌરી—(એકલી) અહો ઇશ્વર ! તારી કૃપાની છાયા
નીચે તેં મને આવડી મોટી કરી, પરંતુ અતે મારા
ભવિષ્યના ખરા વખતમાં દુઃખ સમુદ્રમાં મને ડુબા-
ડવા માટેજ !! માત પિતા ! તમને શું સુઝયું ? મને
પાળીપોષી મોટી કરી તે જન્મ પર્યંત ન નીકળી
શકાય એવા ઊંડા ખાડામાં નાખવા માટે અને સં-

સારના ખરા સુખથી મને અજ્ઞણ રાખવા માટેજ.
મારો સંસાર કેવો નિપજશે તેની છાયાતો ભાસ તો
હવે મારા મનમાં વારંવાર જણાઈ આવે છે. (વિચાર-
તાં વિચારતાંજ આંખમાંથી સહજ આંસુ નીકળી
આવે છે) એક પળ માત્ર પણ મનને નિરાંત રહેતી
નથી. પ્રભુ તારા સિવાય મારે બીજો આશ્રય નથી.
[પ્રાર્થના કરે છે.]

ગજલ ઝીંઝોટી.

(અરિ તાત તું યદને અરે પિયુ સંગ તે ન મીઝાવે કાં)—એ રાગ.
પ્રભુ જન્મ સર્વ વૃથા જશે, હવે જીવવાનું શું કામ છે;
ભૂલી જાંવા નિશ્ચે મારે ઘટે, જગમાં જે શબ્દ આરામ છે.
ન્યારે આમ દુઃખી બનાવી તેં, જ્ઞાને દીધું સુખ પહેલાં મને;
અરે ધિક્ક કર્મ મારાં તને, હવે કોણ તારો વિત્રામ છે. પ્રભુ.
ચિત્તે સુખ પુત્રીનું ના આહે, લોભે સલ ધર્મને ના લહે;
જન એને હિતેચ્છુ જે કહે, તેના મૂર્ખ ટોળીમાં નામ છે. પ્રભુ.
અરે જે થવાનું તે તો થશે, ખાલી રોવાંથી ન ઘટી જશે;
ચિત્તે કોઈને જો પ્રભુ વસે, તો ગણું કે મારો વિરામ છે. પ્રભુ.
[વિદ્યાલક્ષ્મી પ્રવેશ કરી એક બાળુ
તરફ ઉભી ઉભી સાંભળી રહ્યા પછી.]

વિદ્યાલક્ષ્મી—પ્રિય બહેન ચંદાગૌરી, તું કેમ ગભરાય
છે. હિમ્મત રાખ. દુઃખના સમયમાં ધીરજ રાખવી
એ તો તું સારી રીતે સમજે છે. છતાં આટલી
બધી ઉદાસી થવામાં તું શું ડહાપણ કરે છે ?

ચંદાગૌરી—મારી બહાલી સખી, મેં ન્યારથી ખારીમ
બેસી મારા ભવિષ્યના થનારા પતિનું મુખ જોયું
છે ત્યારથી મારાતો હૃંશકોશ ઉડી ગયા છે અને

શું કરવું તે તદ્દન સુઝતું નથી.

[ગભરાઈ જવાથી એકદમ રોવા માંડે છે.]

વિદ્યાલક્ષ્મી—(પોતાની સાડીએ ચંદાગૌરીનાં આંસુ લુંછી નાખી) બહેન આ વખતે આપણી અબળા જાતિનો એક ઈશ્વર શિવાય ખીજો કોઈપણ બેલી નથી. તેણે ધાર્યું હશે તે યશે. તેની આગળ સર્વે નિરૂપાય છે. હે આ ચીઠ્ઠી આપણી સખી હીરાલક્ષ્મીએ આપી છે.

ચંદાગૌરી—મારી બહાલી સખી, મારું હૃદય હિંચળી આવે છે, તેથી મને અક્ષર પણ સુઝતા નથી. મારે મહેરબાની કરી તું વાંચ એટલે હું સાંભળીશ. બહેન તરફી માફ કરજે.

વિદ્યાલક્ષ્મી—એમાં તરફી શાની હતી બહેન.

[હાથમાં ચીઠ્ઠી લઈ વાંચે છે.]

મહા શુદ્ધિ ૮ ભોમવાર, સવંત ૧૯૪૩

પરમ સ્નેહી સખી ચંદાગૌરી બહેનની પવિત્ર સેવામાં

પ્રિય બહેન,

આજે તમારાં લગ્ન છે એવું જાણી મારે આનંદ માનવો જોઈએ તેને બદલે હું લગ્ન સંબંધમાં જે જે સાંભળું છું તેથી ખરેખર મારું અંતઃકરણ બળી જાય છે. પરણવું એ વર કન્યા વચ્ચે આખા બવનો કરાર છે. આપણા રીવાજ પ્રમાણે વરની હેરાતીમાં તો નહિજ પરંતુ તેના ગુજરી ગયા પછી પણ સ્ત્રી ખીજે પતિ કરી શકતી નથી. તેમ છતાં કન્યાની વતી એવો કરાર તેનાં માથાપ કરે એજ પ્રથમ તો પસંદ કરવ

લાયક નથી; અને વળી કન્યા મોટી હિંમરની થયા પછી પરણાવતાં પણ એ બાબત તેનો અભિપ્રાય પુછ્યા વિના માબાપો પોતાને ઠીક પડે તેમ કરે એ તો બહુજ ગેરવાજબી અને શોકકારક છે. મન ગમતો પતિ મેળવતાં જે દુઃખ સહન કરવાં પડ્યાં છે તે વિષે મેં મારી હકીકત તને જણાવેલી છે એટલે આ વખતે લંબાણ કરી તને વાંચવા તરફી આપતી નથી. તારા દુઃખમાં મારે ભાગ લેવાનો આ વખત છે, પરંતુ મને મારા ધરખટલામાંથી છુટી થવા વારો આવતો નથી તેથી હું ઘણીજ લાચાર છું. અલબત્ત તને દુઃખમાંથી છોડવવાની કોશેસ કરવી એ સખી તરીકે મારો ધર્મ છે, અને એટલાજ માટે મેં આજ મારા પતિને તારા બાપ પાસે મોકલ્યા છે તે તેમને સારી રીતે સમજવશે અને બનશે તેટલી મહેનત લઈ તારું બહુ કરવામાં કદી પણ ઓછા ઊતરશે નહિ. કદાપિ જો તેમની મહેનત બર આવશે તો તેથી હું મારા ઉપર ઇશ્વરનો મોટો ઉપકાર થએલો સમજીશ. હાલ તો એજ.

લિ० તારી ચઢતી જોવાને ઉત્સુક બેન

હિરાલક્ષ્મીના અશિર્વાદ અપાર હેતુથી.

ચંદ્રાગૌરી—મારી પ્યારી સખી હિરાલક્ષ્મીએ મારા સુખ માટે તેનાથી બનતો પ્રયત્ન કર્યો છે તેનો ઊપકાર કદી પણ ભૂલાય તેમ નથી. તેના આવા અત્યંત પ્યારનું સ્મરણ હું મારી આખી જીંદગી સુધી વીસરનાર નથી. તેણે તેના પતિને મારા પિતાને સન્મનવવા મોકલ્યા એથી મારા ઊપરનો તેનો પૂર્ણ પ્યાર જણાય છે.

વિદ્યાલક્ષ્મી—હીરાલક્ષ્મીએ તારે માટે જે કંઈ કર્યું છે તેથી તેણે તારા ઉપર કંઈ ઉપકાર કર્યો હોય એમ તો કહેવાયજ નહિ, કારણકે એ પ્રભાણે કરવું એ તેનો ધર્મજ છે. માટે એ બાબત બિલકુલ તું મનમાં સંકોચાયા શિવાય અમારાં સરખું કામકાજ હોય તે બતાવજે.

અંદાજોરી—મારી પ્યારી બહેન મારાં માબાપ પોતાના મનના મનોર્થ પૂરા પાડવાનો સમય નજીક આવેલો જોઈ ઘણાજ હવે ભર્યા ધુમવા લાગ્યાં છે એ સઘળું તું નીચે જોઈનેજ આવી છે.

[ગદગદ કંઠે નીચલું ગાયન ગાય છે.]

ગજલ.

દુનીઆમાં એ સમ દુઃખકો નથી, અન્યજાણ્યુંમેં આકરં,
બલે હોય વેરી તે જગતનો, તોય રાખ સુખી તું એ પ્રભુ;
સખી જે કુંવારી તે ચિત્તમાં, કરે કોડ સાસર વાસનો,
પરણીને હાય આ પીડામાં, મરવું થશે હવે શું કરં,
ભવરૂપ સાગર આકરો, વા તોફાની યૌવનનો ખરો,
વિષયી સુકાની આ ચિત્તથી, કેમ દેહ શુદ્ધ રાખી શકું;
કશી યુક્તિ આલે ન જાળિં ક્યાં, કુટયું કર્મ કોનો ઉપાય ત્યાં,
પિતા ક્ષોભથી કરે કૃત્ત આ, કેમ શોક ચિત્તે હું ના ભરં.

વિદ્યાલક્ષ્મી—બહેન તારી પ્રીતિ મારા ઉપર અત્યંત છે એવી મને ખરી ખાત્રી થએલી છે, તેથી હવે તારાથી જુદી પડવાને હું મારા મનને કોઈ પણ રીતે ખેંચી શકતી નથી. મારું અંતઃકરણ પીગળી આવે છે, અને હવે જેમ જેમ વખત જતો જાય છે તેમ તેમ વધારે ને વધારે શોકાભિ પ્રગટ થાય છે. છેવટ તને આ નીચેના વિચારો જણાવી રજા બેવા છઞ્છું છું:—

રામઝી.

(વૈદર્ભી વનમં વલવલે)—ઐ રાગ.

ધીરજ સંકટને સમે, જન રાખો જરૂર;
 વિઘ્નમાં હારી રેવા થકી, દુઃખ થાય ન દૂર.—ધીરજ.
 કરવાથી કોટી ઉપાય તે, બન્યું તે ન જનાર;
 તો શાને ધીરજ છોડીને, ખુઓ દિલનો કરાર.—ધીરજ.
 લોભમાં અંધ બની અરે, વેચે પુત્રીને આપ;
 સુખ દુઃખ સામું જુએ નહિ, એથી મોટું શું પાપ.—ધીરજ.
 આજ કે કાલમાં વિત્તનો, નાશ નિશ્ચયે થનાર;
 ઈશ્વર શું કદિ સાંખશે, એવાં પાપનો ભાર.—ધીરજ.
 ચંદાગૌરી—બહેન મારાં દુઃખમાં ધીરજ આપીને તોં ભા
 ગ લીધો છે તેને વારતે અસંત ઊપકાર માતું છું.
 બહેન આવજો.

[વિદ્યાલક્ષ્મી જાય છે.]

—:૦:—

પ્રવેશ ૩ જો.

(સ્થળ—લગ્ન ક્રિયાનો મંડપ—ધણી લોકોની ઠઠ વચ્ચે.)

જુગલદાસ—આવો આવો સદ્ગુણભાઈ પધારો, આપ-
 અહીં પધાર્યા તેથી મને ધણીજ શોભા છે.

સદ્ગુણભાઈ—કાકા સાહેબ મેં ચંદાગૌરીના લગ્નની વાત
 સાંભળી તેથી ધણીજ ખુશી થયો છું. પણ લોકોમાં
 કહેવાય છે કે વરની ઉમ્મર બહુ મોટી છે અને
 તેટલાજ માટે હું ધણો દીલગીર છું. જ્યારે એ પ્ર-
 માણે છે ભારે હું તમને ડાહ્યા માણુસ તો સમજતો
 નથી. તમે વૃદ્ધ છો તેથી તમારી કંઈ બૂલ ન હોય
 એમ કહેવાય નહિ. તમે જ્યારે આવા કામમાં પુ-

ખત વિચાર ન કરો અને પતંગીઆની મીશાલે અં-
 નમ પડો સારે તમારા જેવા મૂર્ખ ખીખ કેને ક-
 હીએ ? હું ઘણાજ દીલગીર છું કે આપણી શા-
 તિમાં દીકરીનો પૈસો લઇને તેના સુખ સામું કંઈ
 પણ ધ્યાન આપવામાં આવતું નથી, અને ક્રૂર
 પોતાની એક બહાલી દીકરીને મતલબ સાધી પો-
 તાનાં ખમ્માનથી દુઃખ દરીઆમાં ઝંપલાવવામાં આવે
 એ કેટલું માઠું પરિણામો નિપજવનાર અને શરમ
 ભરેલું કહેવાય ? બિચારી નાની બાળકી શરમની
 મારી નિરૂપાય થઈ તમને કદાપિ કંઈ કહે નહિ
 તોપણ નિસાસાના વરસાદ વરસાબ્યા શિવાય રહે-
 નાર નથી. તમારા જેવા માઆપની ઘણી દીકરીઆ
 દયામણે રહેરે દુઃખીઆરી અવસ્થા ભોગવતી, પી-
 ડિત થતી, અને પોતાના બેહાલ સૂચવતી આ દુ-
 નીઆમાં દુઃખ દુઃખ ને દુઃખ દેખે છે. તે સધળું
 ચંદાગૌરી સમજી તેના મનની આ વખતની વેદના
 તમને કેટલા આપિત કરતી હશે ? અલખત દામ્બર
 દયાળુ છે અને તે તમારું કદી પણ સાચું નહિજ
 કરે. (જીસ્સામાં) તમે વિચારો અને બિચારી ચંદા-
 ગૌરીના મહા દુઃખદાયક આપને પ્રાપ્ત ન થવાને
 ધટિત ઠરાવ કરો. શું તમારી બહાલી, અરે પ્યારી
 સંતતિને ગુંગળાવી મારવા સરખું દુઃખ દેવામાં
 બિલકુલ દયા ઉપજતી નથી શું ? તમે દયાનો ફાં-
 કેા ધરાવી કસાઈવાડે ગાયને હાથથી દોરી આપવા-
 માં કંઈજ વિચાર કરતા નથી. આ શું તમારું થોડું
 દુષ્ટ કર્મ કહેવાય ? અરે તમારું નામ દયાળુ હિંદને
 ખલે દુષ્ટ કુર કસાઈ જેવા એક ખુની તરીકે

પ્રગટ થવું જ નોંધ્યો. યાદ કરો તમારી આ કૃતિ ના ફળ અંતે તમારે જ ચાખવાં પડશે. કરે તે ભોગવે આ સિદ્ધાંત છે. માટે આટલેથી જ ચેતો અને હવે સમજીને ચંદાગીરીનું બહુ કરવાને તમારા શુદ્ધ વિચારો અમલમાં લાવો. સારા કામમાં સામેલ થાઓ, જેથી ધન્ય તમને સહાય કરશે અને તમે સુખે તમારો વખત નિર્ગમન કરશો. આ બેઠેલા બંધુઓની સમક્ષ તમને મારી એટલી જ વિચિત્ર છે.

જીગલદાસ—તમે આટલા બધા લોકોમાં તમારે નાને મોઢે મોટા બોલ બોલતાં કંઈ પણ લજવાતા નથી. તમારી વાત સુધારાવાળી ટોળીના મતને મળતી છે. પણ અમે તે સુધારાવાળાની ક્યાં દરકાર કરીએ તેમ હતા. મને આટલા મોટાને તમે શું આ ભર મેળાવડામાં વગોવવા આવ્યા છો? કહો ભાઈ તમારું મેં શું બગાડ્યું છે? તમને કોણ તેડવા આવ્યું હતું? જાઓ તમે તમારે રસ્તે. અમારે કંઈ તમારું કામ નથી.

સદ્ગુણભાઈ—મારું કહેવું સુધારાના મતને મળતું છે એ વાતની હું હા કહું છું પણ સુધારો તમારું શું બગાડે છે? હું તો સુધારાવાળો જ છું એમ કબુલ કરું છું પણ તમે તો બીગાડાવાળા એ વાત સિદ્ધ થઈ કે કેમ?

જીગલદાસ—આ વખત તમારી સાથે વાત કરવાનો નથી માટે હાલ પ્રસંગે આપ ઘેર પધારો. પછી કોઈ વખત પર મળજો.

સદ્ગુણભાઈ—મારું કહેવાનું મૂળ કારણ તો હાલમાં જ છે એટલે પછી મળવું તે શા કામનું? હવે આ

છેલ્લીવાર કહું છું કે તમારી દીકરી ઉપર દયાની નજરે જોતા હો તો મારું કહેવું કપ્પલ રાખો અને આ આવેલા વરને વિદાય કરી તમારી દીકરીને માટે લાયક ઉમ્મરનો અને ખીજી રીતે યોગ્ય વર જુઓ કે જેથી તે સુખશાંતિમાં રહી તમારા પ્રત્યે નિરંતર આશિષ વચનો જાયરે.

જુગલદાસ—જા ભાઈ જા. હવે જોયું એ તારું ડહાપણ. અમારે એ નથી જોઈતું. તુંજ તારી પાસે રાખ. તું તો નકામો છે એટલે તારી સાથે અમને નકામું થવું કેમ પાલવે.

સદ્ગુણભાઈ—તમારી દીકરીના બલની ખાતર મેં તો એ બોલ કહ્યા છે. હવે તેથી વધારે નહિ બોલતાં દુકામાં એટલુંજ કહું છું કે જુઓ, માને નહિ તો ખસ્તાશો. પાછળથી મને યાદ કરશો.

[સદ્ગુણભાઈ જાય છે.]

સંતોકરામ—(જુગલદાસને) લમ કિયાનો અવસર વીતી જાય છે માટે જલદીથી કન્યાને સર્વ આભૂષણો પહેરાવી પધરાવો.

[જુગલદાસ ધરમાં જઈ પછી થોડા વખત પછી પાછો આવીને]

જુગલદાસ—સંતોકરામ, એ સંતોકરામ, અહીં આવ એક વાત પૂછવાની છે.

સંતોકરામ—(ગુસ્સામાં, અરે તમારી વાત મારા ભાઈ. તમે વાણીઆ ભાઈ વખત વર્તો નહિને પોતાનું ગાયુંજ ગાઓ.

[એમ બડબડતો બડબડતો જઈને જાય છે.]

પ્રવેશ ૪થો.

(સ્થળ—ચંદાગૌરીનો એકાંત ઓરડો.)

સંતોકરામ—કેમ તમે તે મનમાં શું ધાર્યું છે? બધા લોક વાટ જોઈને બેસી રહ્યા છે કે ક્યારે કન્યા પધરાવે ને ઝટ પાર આવી જાય.

જીગલદાસ—શું કરું બાપ છોકરી હઠીલી થઈને બેઠી છે. ઉઠતી નથી ને વાર કરે છે. (સવિતાગૌરી સામે જોઈને) જાઉં ઝટ સમજાવી લાવ.

સવિતાગૌરી—મેંતો ઘણી સમજાવી પણ મારું માને છે ક્યાં ને હું સમજાવીને લાવું. પાણીની પટે જડ થઈ જવામે આપતી નથી.

જીગલદાસ—સંતોકરામ, દીકરીને મોઢે ચઢાવી લાડકી કરવાથી કેવાં કેવાં દુઃખ વેઠવાં પડે છે એ વાતનો અનુભવ મને આજે પૂરેપૂરો થયો.

સંતોકરામ—(ચંદાગૌરી પાસે જઈને) બહેન, ઓ બહેન ઉઠ, ચંદાગૌરી ઉભી થા. આજે તો તારે આનંદ માનવો જોઈએ તેને બદલે આમ કરવું તે વ્યાજબી ન ગણાય.

ચંદાગૌરી—મને બહેનીને બાળવાને અમિમાં ધી હામશે તેથી ઇશ્વર તમારું શું બલું કરશે વાર ?

સંતોકરામ—બહેન તને શું દુઃખ છે ને આટલું બધું મનમાં મુંઝાઈને બેસી રહી છે. ઇશ્વર સર્વે સારાં વાનાં કરશે. ઉઠ અને તૈયાર થા, નકામો વખત જાય છે. જરા શરમાતો ખરી. તું આવી સમજી થઈને કાં બૂલે છે. તને તો હું આટલા દિવસ સમજી જાણતો પણ તું તો મોટી મુર્ખા નીકળી.

ચંદાગૌરી—મહારાજ તારે શી પંચાત છે. હવે તેં તો તારું પેટ ભર્યું. ખીજાં જોઈએ તો મરો કે જીવો. જા દુષ્ટ મારા નિશાસના અપાર બારમાં શા માટે ચંપાઈ મરવા તૈયાર થાય છે.

સંતોકરામ—(જુગલદાસ સામું જોઈને) તમે ઝટ તેડી લાવો. હવે હું તો કામે જાઉં છું.

[સંતોકરામ જાય છે.]

જુગલદાસ—(ચંદાગૌરીને) તારા જેવી ડાહી દીકરીને મારે વધારે કહેવું એ ઠીક ન કહેવાય. માટે બચ્ચા ઝટ તૈયારી કર. જેને તારા ભૂખ્યાતરશ્યા માખા-પતી તને જરાએ દયા નથી આવતી? અમારા કર્મના ભોગ કે તું પેટે પડી.

વિદૂષક—(વચ્ચમાં) ધીરજ ધર. કરેલાં કામનો બદલો તો હવે પછી મળશે.

ચંદાગૌરી—તમે મારા માખાપ નથી પણ મારા શત્રુ છો. તમને ફક્ત પૈસાની ખાતર મને દુઃખમાં નાખતાં જરાએ દયાનો છાંટો નથી આવતો.

સવિતાગૌરી—મારે તો ઓરમાઈ પેટ એટલે બોલ્યા વાશે ક્યાંથી હોય પણ (ચંદાગૌરી સામું જોઈને) બહેન ચંદાગૌરી ખરેખર આ વાતમાં તું જરાએ ડહાપણુ કરતી હોય એમ લાગતું નથી. ધડીવારમાં તારા બાપની આબરૂના કાંકરા થઈ જશે. માટે મનમાં કંઈ વિચારતો કર. બાપુ હવે ઉઠ ઉઠ.

જુગલદાસ—અમારા ધડપણુના દહાડામાં તું આવા દુઃખ દે છે એ વાતમાં પરમેશ્વર તારું શું બલું કરશે. હું તો હવે બહાર જઈને મોઢું દેખાડનારો નથી. મારા મનમાં તો એમ થાય છે કે અહીં ને અહીં જીભ કરડીને મરી જાઉં.

વિદુષક—(વચ્ચમાં) અરે બાઇ મરી ક્યાં જમ છે. હજુ
તો રૂ ૨૦૦૦૦૦ લઇ મેળ કરવાને તૈયાર થયો છે ને.

સવિતાગૌરી—બહેન બાપુ માન. જો તારા બાપ તો ગભ
રાયા છે તેથી ધાર્યું છે કાંઇ ને નિપજશે કાંઇ. માટે
વિચારીને હવે ઊઠ. છેલ્લીવાર વધારે બોલાવીશ
એમાં ઠીક કહેવાશે નહિ.

અંદાગૌરી—બ્યારે તમે મને દુઃખ દેવાનેજ ઉભા થયા છો
ત્યારે અત્યારે મારી નાખો, પણ મને રીખી રીખીને
મરવા માટે તમારા હાથથી કસાઈવાડે જખર
જસ્તીથી ન હડસેલો.

[એટલામાં પાછો સંતોકરામ પ્રવેશ કરે છે.]

સંતોકરામ—અરે તમારી વાતો તો લાંબી ચાલી. હવે
કદિપણ આમાંથી સારું પરિણામ થનાર નથી. તમે
દીકરીને લાડકી કરી ને તેના બોલવા ઊપર અત્યારે
આધાર રાખીને એસી રચ્ચા છો પણ હમણાંજ બધું
પોગળ વેરાઇ જશે. પછી કોઇ પણ ઉપાયે મારાથી
સારું થાય તેમ નથી.

[એમ કહી ચાલવા માંડે છે. તેને જીગલદાસ

તથા સવિતાગૌરી અટકાવે છે.]

અંદાગૌરી—(મનમાં) અરે પ્રભુ ! ! હું રંક બાળકીને તમારી
કૃપાને આધીન રાખવા વિષે તમારા તરફથી કંઇ પણ
અંદોખસ્ત નથી થયો એમ જાણી હવે મને વધારે વાર
નહિ માળતાં તમારી મરજીને તામે થવું જોઇએ.
(એમ કહીને પોતે દિલગીર ચહેરે તૈયાર છું (એમ
બોલી ઊઠે છે.)

[સંતોકરામ કન્યાને લઇને વરની સામેના
પાટલા પર પધરાવે છે, શાસ્ત્રવિધિએ
લમક્રિયા કરે છે. અને પુણ્જ લોકોની ગ-
ડદી વચ્ચે આ લમ સમાપ્ત થાય છે.]

—:૦:—

અંક ત્રીજો.

પ્રવેશ ૧ લો.

(સ્થળ—ચંપાનગરીમાં અમૃતલાલનું ઘર.)

અમૃતલાલ—(પાડોશીને) ભાઈ જરા વૈધરાજને બોલા-
વજો. મારે કામ છે.

પાડોશી—હા, બોલાવી લાવું.

[વૈધરાજ પ્રવેશ કરે છે.]

વૈધરાજ—કેમ શેઠ. મને કેમ બોલાવ્યો હતો. આપની
તબિયત તો ઠીક છે ?

અમૃતલાલ—લમ કરીને આવ્યા પછી રસ્તાની હવાના
ફેરફારથી શરીરે યુષ્મ રહેતું નથી અને બલ્લું કરી
હાડમાંથી તાવતો ઉતરતોજ નથી.

વૈધરાજ—જોડા નાડી. અહાહા ! ! ! નખખામ્મ બહુ
થઇ ગઇ. નાડી ત્રિદોષમાં ચાલે છે.

અમૃતલાલ—અત્ર પશુ પચતું નથી અને શરીરમાંથી
કાવત તો સધળું આલ્સ્ય બધું. નહિ તો મારું શરીર
કેવું હતું તે તમે સારી રીતે જાણો છો.

વૈધરાજ—આપની કાયા તો ત્રાંખા જેવી હતી. પશુ
જોતાં જોતાંમાં શરીર નરમ પડી બધું. શરીર છે
તેનો શો ભરોસો ?

બાળગોવિંદ—કેમ અમૃતલાલ શેઠ. શરીરે કેમ લેવાતા
જાઓ છો. એટલી બધી શું ચિંતામાં આવી હડયા છો.
અમૃતલાલ—ભાઈ હું તો શરીરે ક્યાં સારો રહું છું.
પુછો ને આ વૈધરાજને કે કેમ છે.

વૈધરાજ—લગ્ન કર્યા પછી એમનું શરીર બહુ લેવાતું
જાય છે અને રોગ બહુ ખોટો લાગુ પડ્યો છે.
પરમેશ્વર સહુ સારું કરશે.

બાળગોવિંદ—ખરે અમૃતલાલ શેઠનું શરીર નબળું તો
બહુ જણાય છે. વૈધરાજ કંઈક સારી દવા આપો.

અમૃતલાલ—ઓસડ મોકલો તેની સાથે એટલું ધ્યાનમાં
રાખજો કે તેની સાથે જીલાબ ન હોય. કારણ આ
શરીર હવે ખમી શકનાર નથી.

વિદૂષક—(વચ્ચમાં) શેઠજી કેણે કહ્યું હતું કે નવી કરજો.
જણુતા નહોતા કે એ બીચારી નાનકડી બાબતે હું શું
કરવાર રજાગતી કરું છું.

અમૃતલાલ—વૈધરાજ, હવે વખત ધણો થઈ ગયો છે
માટે હું તો ન્હાવા ઉઠું છું. તમે જલદીથી જઈને
ઓસડ મોકલી દેજો, જેથી તે જમવા પહેલાં ખાવાને
કામ લાગે. [વૈધ જાય છે.]

અંદાગૌરી—(ધરમાં એક બાજુએ બેસીને) અરે કિરતાર !
તેં આખર મને રજાગતી કરવાને આ ધરમાં લાવી
મુકી. મારા દુષ્ટ માઆપનું શું બલું થશે ? આવા
શ્વાસ વિનાના વૃદ્ધ માણસની સાથે મને બોલત,
પણ શરમ ઊપજે છે તો પછી તેની સાથે વિનોદ-
નીતો શી આશા રખાય. (આસન) સ્વામિનાથ, આપ
જિઠો. ન્હાવાનું પાણી તૈયાર છે તેથી જલદી ન્હાઈ
લ્યો, કે શરીરની સુસ્તી ઊડી જાય.

અમૃતલાલ—(નહાવા ઉઠે છે અને નહાતાં નહાતાં) ઓય.
ઓય, મરી ગયોરે આપણિયા. હાય, હાય, હોહાતું
નથી. પગમાં તો ચસકો ચાલ્યોરે ઓ, ઓ, ઓ.

ચંદાંગૌરી—(તેની પાસે જઈને) સ્વામિનાથ, જરાવારમાં આને
તમને શું થયું ગયું. (અમૃતલાલના હાથ પકડીને)
હ્યો ચાલ્યો ઉઠો ઉઠો.

[અમૃતલાલને ઉઠાડી પથારીમાં સુતાડે છે.]

અમૃતલાલ—વૈધરાજે મોકલેલી દવા ક્યાં છે?

ચંદાંગૌરી—(પોતાના હાથમાં દવા લઈને) આ દવા છે તે
તમને પાઠું છું.

[ચંદાંગૌરી દવા ખાય છે તે પીધા પછી

અમૃતલાલ સુધ જાય છે.]

અમૃતલાલ—(ચંદાંગૌરીને) હવે મારાથી બરોબર લે-
લાતું નથી અને શરીરમાં કાંઈજ રહ્યું નથી મારું
આપણા પંડાસમાંથી કોઈ હુશીઆર માણસને ખબર
કર કે તે આવીને મારી પાસે બેસે.

[ચંદાંગૌરી ગબરાયલે ચહેરે ઘરમાંથી

નીકળે છે તે જોઈ પારોસણ પુછે છે]

પાંડોસણ—નવી કાકીજી, કેમ, કેમ, આમ ક્યાં જશો છો.

ચંદાંગૌરી—તમારા કાકાજીને શરીરે હીક નથી અને બહુ
ગબરાય છે તેને લીધે હવે તો મને મોટી ચિંતા
થઈ પડી છે. બાપ મારા દુઃખની હદ હજી આટલે-
થીજ આવી હોય એમ લાગતું નથી. તમારા ઘર-
માંથી કોઈ પીઠ માણસ તેમની પાસે બેસે એવું
હોય તો મોકલોને.

પાડોસણુ-તમારાં સગાં વહાલાં ક્યાં ઓછાં છે. તમે તે સો સગાંના સગા છો. તમારે કશી ચિંતા કરવી નહિ. હિમ્મત રાખો. તમને આટલે નાને નાનપણે આવું દુઃખ પડે છે તેથી વસમું તે લાગે પણ હોય; ઈશ્વર કરે તે કોઈથી ફેરવી શકાતું નથી.

[ચંદાગૌરી રડતે મોઢે ધરમાં જાય છે અને પાછળથી કેટલાક સગાંવહાલાં એકઠાં થાય છે.]

રામદાસ-અમૃતલાલ શેઠ, શું તમારાથી જિહાઘ શકાતું નથી. અરે એ તો બોલતા પણ નથી. અલ્યા સાકળીઆ, જા જા પેલા ડાકટર સાહેબને તેડી લાવ. પાંચ રૂપીઆ શી ખેસે તો ચિંતા નહિ.

ગોપાળદાસ-ભાઈઓ હવે એમની આશા રાખવી ફાકટ છે, માટે કંઈ દાનપુન્ય કરાવો એટલે એ એમના જીવની તો ગતિ કરે. ડાકટરના ઓસડમાં દારૂનો ભાગ હોયછે માટે તે પાછને દેહ વટલાવવી મને તો ઠીક લાગતી નથી.

નેમચંદ-ડોસાને શું થયું. હમણાંજ હું ફરતાં દેખતો હતો અને એટલીવારમાં અવાચક યઈ ગયા ?

લાડકી-ઓય, ઓય, મારા ભાઈરે. આશું ગજબ થયો. ખીચારી નવીને હવે કોનો આધાર !

શિવબાઈ-અલ્યા રામદાસ, ઓ નેમલા, જિઠો જિઠો હવે શું જીવો છો. આંખતો પૂરી ફરી ગઈ. લ્યો, લ્યો, અમૃતલાલના શરીરમાં હવે દમ સરખોએ નથી.

[ત્રણચાર જણા મળી અમૃતલાલનો બોંય પર સુવાડે છે અને ઘડી પછી તેનો શ્વાસ જિડી જાય છે. તેનાં શખને કેટલાક પુરૂષો અભિદાહ કરવાને ઉપાડી લઈ જાય છે.]

પ્રવેશ ૨ જો.

(સ્થળ—અમૃતલાલનાં ઘરની ઓરડી.)

અંદાજોરી—(એકાંતમાં વિલાપ કરે છે.)

(સીતાજીના મહિનાનો રાગ.)

જન્ય જન્મ એજે મારો સર્વ, જીવું છું શા કારણે;
 ગયું નૂર ઉડી મારું હાથ, કુડા ગાતિ બંધને.
 સુખ જન્મથી પંદર વર્ષ, પામી રૂડા રાજનું;
 તે તો સ્વમની માફક સર્વ, થયું ધીર શું ધરું.
 પામી જ્યારથી જોખન અંગ, ઉલટવધી ચિત્તમાં;
 સાથી જન્મનો મળશે ઘટિત, કરું ખુશી પ્રીતમાં.
 પણ બંધન ગાતિનું તેમ, પિતા કેરા લોભથી;
 પામીદુઃખ જે આ ભવ માંહે, કહ્યું તે જતું નથી.
 થયાં વર્ષ પોડશ મારે અંગ, સિતેર પતિતણા;
 એનું મર્ણુ દેખાયું નજીક, રહી પછી શી મણા.
 જોકે સુખ ન એ ઘડીકાંઠ, પામી એના જીવતાં;
 તોય મર્ણુ થતાં તેનું હાથ, પામી હું પૂરી ખતા.
 રૂડો, છુંડો, યુવાન, કે વૃદ્ધ, પતિ હોય જીવતો;
 સ્ત્રીનો છે એ સકળ શણગાર, જનમ સુખીદીસતો.
 હતો જ્યાં સુધી એ શિરછત્ર, રેંતી સુખે મહાલતી;
 હતું જોખન વ્યથ તે વાર, તથાપિ સુખી હતી.
 હવે છોડી સકળ અભિલાષ, ઇચ્છું પ્રભુ એટલું;
 કર જોડી માગું તુજ પાસ, મરણ આપે તો ભલું.

હવે મારા દુઃખનો દરિયો બધી દિશાઓમાં ફરી વ-
 બ્યો છે. મારું કોઈ બેઠી નથી. હું નિરાધારને રજ-
 ગતી મુકી જતાં મારા પતિને કંઈજ દયા ન આવી ?
 અરેરે ! હું શું કરું ને ક્યાં જઈ ? મને કોઈપણ

દેશા સૂઝતી નથી. હવે પછી મારા દિવસ કેમ જ-
શે. પ્રાણનાથ, હાય, હાય, મને ઓશીયાળા કરી
ચાલ્યાં જતાં શું તમને કશી દયા ન ઊપજી ? અરર ! !
[રડે છે, એટલામાં બીજી સ્ત્રીઓ આવી
તેની પાસે બેસે છે.]

લાડકી-બાપ છાની રહે છાની. જે યનારું હોય તે કોણ મિથ્યા
કરનાર છે. તારા આમણા બવના જેવા રણુરબંધ
તેમાં કોઇનો દોષ કાઢવો શા કામનો ?

શિવબાપ-હવે તમારો આ બવ તો શીટી ગયો, માટે પ-
રમેશ્વર વહાલા કરીને મનમાં તેનું રમરણ કરો
એટલે પરબવમાં સુખ મળે.

[એમ કહી સધળાં નાંચે છે.]

ચંદામૌરી-(એકલી) અરે દુષ્ટ માબાપો, લમ્મ થવા પ્રસંગે
જ્યારે હું હઠ લઇને બેઠી હતી ત્યારે પરાણે પરાણે
મને ઊઠાડી અંતે આવા દુઃખમાં લાવી મુકી.
તમારું સલાનાશ જાણે. અરે, તમારી એકની એક
પુત્રીને આવા એક રીબાપ મરવા જેવે ઠેકાણે તમે
સ્વહરતે દોરી દેતાં કંઈજ વિચાર ન કર્યો. એ શું તમારું
ઓછું દુષ્ટ કર્મ ? અરે, મારા ઊપર દુઃખનું વાદળ
તુટી પડ્યું. અરે, મારો બવ બધો બમડી ગયો. દુ-
નીઆમાં કોઈપણ કામને થોડાં હું રહી નથી. અરે
હવેથી મારું મૂખ પણ અમંગળ ગણાશે. આ સંસારનાં
સર્વ સુખો મને ધૂળ જેવાં થઇ પડ્યાં છે. અરે, જે
માથું એકવાર સુંદર કેશપાશના બારથી રમણીય
દીસતું હતું તે આજે બોડકું થયું છે. જે હાથ એકવાર
કાંકણના ખણખણાટથી ગાજી રહ્યા હતા તે આજે

ખાલી થયા છે. અરે ! કૌભાગ્યદર્શક ચાંડલો પણ મારો
 શત્રુ થઈ ગયો છે. પરણ્યા પછી પતિનું સુખ તો પા-
 મી નથી. કેવળ વસ્ત્રાભૂષણથી મારું મન વાળતી
 પણ કુર વિધાતા તે પણ દેખી શક્યો નથી. અરે.
 મેં તેનું શું બગાડ્યું હશે. પૂર્વ ભવમાં
 કેવાં પાપ કર્યા હશે. પણ તેમાં તે ન્યા-
 ચી પરમાત્માનો શો વાંક ? પરંતુ ધીરજ રહેતી
 નથી. મન મુંઝાયા કરે છે. કોઈ અવર્ણનીય અમિ
 મારા તન મનને બાળી નાખે છે. હવે મારે કોનો
 આધાર. પૈસા, અરે તે પાપી પૈસાને શું કરું ? જે
 પૈસા માટે મારા માથાપે મને વેચી તે હવે નજરે
 નેચે પણ મને ઝેર જેવા લાગે છે. અરે ! કાળ,
 જેવા દેખાય છે. પ્રભુ, પણ ન્યારે આવા દારણ
 દુઃખમાં દબાવવાનો આપનો વિચાર હતો ત્યારે શા
 માટે મને સુખનું ભાન કરાવ્યું ? શા માટે
 મને વિદ્યાપાત્ર કરી. મૂળથીજ મૂઠ રહી હોત
 તો આ દુઃખ મને આવું બધું કર લાગત નહિ. તે
 શ્રમ કરી મેળવેલી વિદ્યાનો શો ઉપયોગ ? પરણ્યા
 પહેલા મારા કેવા વિચાર ? તે વખતે હું મનમાં
 મલકાતી કે મારો સંસાર ખરેખર સુધરશે. કોઈ
 વિદ્વાન પતિ સાથે પરણ્યા પછી અમારા વાગ્વિનોદનો
 આનંદ મનમાં પણ સમાશે નહિ. તેથી એકદમ
 મંદહાસ્ય રૂપે બહાર આવશે. એક એકના પ્રેના-
 લિંગનમાં લીન થઈ પરસ્પર સુખનું કારણ થઈ
 શકીશું. એકએકની રસમય અને મધુર કવિતા
 સાંભળી ગૃહકાર્યથી થાકેલા મનને બે ઘડી વિશ્રામ
 આપીશું. કેમ પતિસેવાના વિચાર. પણ તેમાં

કોઇને દોષ શેનો દેવો ? આ કંઈ દેવનો કોપ નથી. હાથે કરીને માખાપે મને મુઠદાં સાથે પરચાવી તે મારા મનને વધારે દુઃખ કરે છે. જેમ કોઇ ગાયને સારી રીતે પાળીપોષી મોટી કરી કસાઇવાડે સોંપી દે તેમજ મારા માતપિતાએ મને સારી રીતે પાળીપોષી ભણાવી ગણાવી અંતે તે સર્વે ઊપર ધૂળ વાળી છે અને મને અપાર દુઃખ સમુદ્રમાં ડુબાવી દીધી છે. તેમાંથી કોઇ પણ પ્રકારે નીકળવાનો માર્ગ રહ્યો નથી. (જરા વિચાર કરી એકદમ ચમકી ઉઠી) નીતિભંગ !! ભલે આ દેહમાંથી પ્રાણ હમણાંજ નીકળી જાય, ભલે આથી પણ ખીન્ન ધાતકી દુઃખો મારી ઉપર પડે અને અનેક વેદનાઓથી વીંટાઇ વળું પણ નીતિભંગ !! ના, ના, કદાપિ કરવાની નથી. અરે ! પ્રત્યક્ષ અગ્નિમાં બળી મરું તોપણ શું ? કામાગ્નિ મને તેથી વધારે શું કરી શકનાર છે. પુનર્લભ ! ના તે પણ નહિ. જેને સર્વ લોકોની સમક્ષ મેં મારું સર્વસ્વ અર્પણ કર્યું, જેના દુઃખમાં દુઃખી અને સુખમાં સુખી થવાને પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કયુલ કર્યું તે પરલોક ગયા પછી ખીન્ને ? ના કદી બનવાનું નથી. યૌવનના ખરા મદમાં વસ્ત્રાભૂષણ પહેરવાનો વખત વીત્યો તો શું ? મસ્તક ઉપરથી કેશ જઇ માથું ખોડકું થયું તો શું ? ચૂડા ભાંગ્યો તોપણ શું ? હીરના ચીર પહેરવા છોડી કદાપિ એત વસ્ત્ર પહેરાશે તોપણ શું ? એક ઘરમાં પૂરાઇ રહેવું પડશે તોપણ શું ? અરે ! હજી ખીન્ન દુઃખો હોય તો તે પણ સહન કરવા તૈયાર છું. મન, ચંચળ મન, સાંત યા. હવે તે સર્વશક્તિ-

માન પ્રભુ તરફ તારં વલણ રાખ કે તે તને
આ દુઃખી સંસારમાંથી મુક્ત કરી પોતાના ચર-
ણમાં રાખે.

[એમ રડતી રડતી મૂર્છિંગત થાય છે.]

—:૦:—

પ્રવેશ ૩ જો.

(સ્થળ—કનકાપુરીમાં જુગલદાસનું ઘર.)

પોસ્ટનો સિપાઇ—અમે ધધર જુગલદાસ વનમાંથી દાસ
કીધર રહતા હે?

જુગલદાસ—કોણ છે, શું મારો કાગળ છે?

પોસ્ટનો સિપાઇ—દેખો એ તુમેરા કાગળ હે?

જુગલદાસ—અરે એતો 'નાટપેડ' છે અને વળી લુગડાં
ઉતારી વાંચવા લખે છે. બાપ એ ક્યાંનો કાગળ છે?

પોસ્ટનો સિપાઇ—દેખું દેખું (છાપ જુએ છે) વો કા-
મળ ચંપાનમરી કા હે. એ બેઓ. એક આના હમ-
કું જલદી દે દેઓ.

[જુગલદાસ પૈસા આપે છે તે લઇ
સિપાઇ જાય છે.]

જુગલદાસ—(ઊંઘાસી બરેલે મુખે ધરની પરસાલમાં
એસી કાગળ ફાડીને વાંચે છે.)

સચિતાગૌરી—(જુગલદાસને) કાગળમાં શું બલા છે કે
આટલા બધા દુઃખમાં આવી પડ્યા છો? ને હોય
તે ઝટ બોલી નાખો. કોણ જાણે કોનેએ કાગળ
હરો, ને આનો એક આપણે આપવો પડે.

જુગલદાસ—(ચીડાઇને) રાં—બકબક શું કરે છે? વા-
ત બગડ્યામાં બાકી નથી. આપણું તો સલાનારા

વળી ગયું. આપણી એકનીએક દીકરી ચંદાગૌરીનું બિંદુ વળ્યું.

[એમ કહી આંખોમાં આંસુ લાવે છે.]

સવિતાગૌરી—હેં હેં ! ! ! શું ચંદાગૌરી મરી ગઈ ?

જુગલદાસ—એમ હોય તો તો એટલી આપદ નહિ.

પણ ખીચારી ચંદાગૌરીનું નસીબ કુટ્યું. અમૃત-

લાલ શેઠ ગુજરી ગયા. શિવ ! શિવ ! શિવ !

[એમ કહી ખુબ મારે છે અને બંને

બેહોશ થઈ પડે છે એટલામાં

આડોસીપાડોસી ઘાઘ આવે છે.]

દીનાનાથ—(એક પરદેશી) અબ એ કયા મજબૂકી બાત.

દોનોકું કયા કુવા હે.

નરસીદાસ—અરે હમણાંજ આ બાપડા મરીબ વાણિ-

યાને પોસ્ટવાળો કાગળ આપીને ગયો, અને તેમાં

કંઈ માઠા સમાચાર આવ્યા છે.

દીનાનાથ—અબ તો શેઠ કે પાસ બેઠે થે છતનેમે એ ખુબ

આઈ બોર જલદીસે હમ ચલ આયા.

નરસીદાસ—એ બાલાબાઈ, ઘેલાશા, આત્મારામ, આવો

આવો આ બંનેને ઉઠાડીએ.

[સમગ્રગાઓ મળી બંનેને ઉઠાડે છે અને

થોડીવારે હોશમાં આવ્યા પછી ન-

હાઈ આવીને પોતાના ઓટલા ઉપર

જુગલદાસ ખીજાનું રાખી બેસે છે

એટલે ન્યાતના માણસો આવળવ

કરે છે.]

નરસીદાસ—(જુગલદાસને) કાકા સાહેબ, શું તમને અમૃ-

તલાલ શેઠના મંદવાડની ખબર મળી હતી કે એ-

કાએકજ આ માઠા બનાવની ખબર મળી.

જુગલદાસ—માઈ મને તો કશી ખબર નથી. આ માઠા

સમાચાર આવ્યા તેજ પેહેલી ખબર.

નરસીદાસ—બહો માઠો બનાવ બન્યો છે. દુઃખમાં કંઈ બાકી નથી. બીચારી નહાની બાળક દીકરીના શા હાથ થશે? ન્યાતના કઠંમા રીવાજથી તમારી લાલચુ મનો-વૃત્તિનો કંઈપણ અટકાવ ન થયો, તેથી અંતે આ પરિણામ નીપજ્યું. મારા મિત્ર સદ્ગુણબાહના બો-લવા ઉપર જે તમે ધ્યાન આપ્યું હોત તો પછી આ દુઃખનો વારો આવત નહિ. જુઓ લમ થયાને પૂરા ત્રણ મહિના તો હજુ થયા નથી તેટલી દુંડી મુદતમાં તમારા ઘરમાં ત્રણ ચાર વખત તો ચોરી થઈ અને રોરસદાની બુરી લતમાં તમારી પાસેથી ઘણું નાણું ઊડી ગયું. સુખ ભોગવવા દીકરીના પૈસા લીધા પણ એ પૈસા 'દીવાળીનાં કોડિયાં'ની પેઠે રહેતા નથી, એ કહેવત પ્રમાણે તમારે બન્યું છે. અને આ દુઃખ જે પડ્યું તે વચ્ચે ન થઈ શકે તે-વું છે.

જુગલદાસ—ખરેખર મને ખરી ચાનકલાખી તેમાં શક નથી. મારી દીકરીને મેં મારી મતલબને આધીન થઈને માત્ર પૈસાની ખાતરજ ધરડા વરને પરણાવી દીધી તેથી હમણાં મારા દિલમાં જે પરતાવો અને દુઃખ પેદા થાય છે તે હદ વિનાનું છે. મારા શાંતિ બંધુઓ, તમારે મને આવા કૃત્ય માટે ઠપકો દેવો જેમ્મતો હતો પરંતુ મને ન્યારે સદ્ગુણબાહ જેવા સદ્ગુણી જીવાન પુરૂષે કેટલીક હિમ્મત પકડીને કહ્યું હતું તેને એ-કલો જાણી મેં મારી લાલચ પૂરી પાડવાને ધિક્કારી દાઢ્યો તે વખતે જે ન્યાતના સંઘળા શેઠીઆઓએ મને તેમ કરતાં અટકાવ્યો હોત તો શાંતિના બંધનને

હું કદી પણ તોડી શકત નહિ. એ વિષે હવે વધારે નહિ બોલતાં. હું કામાં એટલું જ કહું છું કે આવું કુદરત કરનાર માખાપને તેની ન્યાતેજ અટકાવવો ઘટે છે. હું મારા થયેલા કૃત્ય માટે કંઈ બોલો પસ્તાતો નથી.

ડાહ્યાભાઈ—હવે તમે જે પસ્તાવો કરો તે નકામો છે, પણ તમારો દાખલો જોઈ બીજાઓ જે પોતાની પુત્રીના પૈસાની લાલચ ન રાખે તો બીચારી ચંદાગૌરીના ખુરા હાલ થયા તેવી રીતે દુઃખની ઝાંઝામાં ફસાઈ પડતી બીજી પુત્રીઓનો ખચાચ થાય ખરો.

બુગસદાસ—એમાં જરાએ શક નથી. હું મારા છેલ્લા વખતના બોલમાં એટલું કહું છું કે મને કોઈ રીતના પસ્તાવાની હદ રહી નથી. ભાઈઓ, જે હાથ જોડી તમને સૂચવું છું કે પુત્રીનો પૈસો હરામ સમજી તે બીચારીઓના સુખનો માર્ગ શોધજો. મારો પોતાનો દાખલો બસ છે.

[સંઘળા વેરાઈ જાય છે.]

વિદુષક—જો પહેલેથી સમજ્યો હોત તો આવો ખુરા વખત આવત નહિ.

—:૦:—

પ્રવેશ ૪ થો.

(સ્થળ—ચંપાનગરીમાં અમૃતલાલનું આંગણું.)

ચંદાગૌરી—(એકલી લમણે હાથ મુકીને) હાથ, હાથ, મારું મન હવે બહુજ મુંઝાય છે. મારાથી કોઈની સાથે વાત પણ કરી શકાતી નથી. મેં શાં પાપ કર્યો હશે કે આવા મહા શોકના વાદળ નીચે દટાઈ જવા વારો આવ્યો. સુખ કેવું છે તે તો મેં સ્વપ્ને પણ જોયું નથી. અરે

મારા પાપી પ્રાણુ તું આ પવિત્ર ખોળિયાને તજ
જા. મારાથી હવે વધારે સહન થાય તેમ નથી.
શરીરમાં તો લોહીનો પ્રાગ્ભ્રૂએ જણાતો નથી. અરેરે,
મારા પગ દુઃખે છે, મારું મગજ ફરે છે, અને
નસો ખેંચાતી જાય છે.

[એકાએક ભોંયપર તે પડી જાય છે.
તેને આસપાસના માણસો પકડીને
ભેડી કરે છે, એટલામાં તેનાં મા-
બાપ, સગાંવહાલાં, અને બહેનપણી
ઓ કાણુ આવે છે. કાણુકુટણુ કરી
રક્ષા પછી ચંદાગૌરી પોતાની સખી
વિદ્યાલક્ષ્મીને ભેટી પડે છે અને ગદ-
ગદ કંઠે નીચે પ્રમાણે બોલે છે :]

બેન વિદ્યાલક્ષ્મી, આપણી મુલાકાત ઇશ્વરે આ
વખતે કરાવી તેથી હું મરી રહેલીને જરા જીવ
આવવા જેવું થયું છે. હું એકઠા આ મળેલા મેળા-
વડામાં મારું છેલ્લીવારનું બોલવું શરૂ કરું છું તે
સૌ માણસો ધ્યાન દઇ સંભળો એવી મારી વિ-
નંતિ છે.

[ચંદાગૌરી પોતાનું બોલવું શરૂ કરે છે.]

ગૃહસ્થો અને બ્રાહ્મણો, — “ દીકરી ને ગાય દોરે ત્યાં
જાય ” એ કહેવત પ્રમાણે મારો દાખલો બન્યો છે
એટલુંજ નહિ પણ મારી ધણીક બેનોની સ્થિતિ
મારા જેવી થએલી છે. (એકદમ જુસ્સા સાથે)
અરે!! દુષ્ટ અને નિર્દય માબાપો, જેઓ પોતાનાજ
સ્વાર્થની ખાતર પોતાની દીકરીનો બીજકુલ સ્વાર્થ બેતાં
નથી તેમનું સત્યાનાશ જાળે. તેમનું કોઈ પણ જ-
ગ્યાએ નામ સંરખુંએ રહેશે નહિ. મારી બળતી આંત-

રડી હવે વધારેવાર ટટાર થઇ બોલવાને તદ્દન અશક્ત છે. અરે! પોતાના ઘરમાં પૈસો વધારવાને માટે પોતાની પ્યારી પુત્રીઓનું સુખ નહિ જોનારો અને તેથી તે પુત્રીઓના આપ સાંભળનારા કન્યાદ્રોહી રાક્ષસ, પાપી, ચંડાળ અને પતિત પિતાઓના ઊપર આકાશમાંથી વરસાદના વાદળોને બદલે પરમેશ્વરના ક્રોધના વાદળો તુટી પડજો. અરે! દયાળુ કિરતાર! મને દુઃખીઆરીને ઊપાડી લે.

[એકદમ ચક્રી આવ્યાથી નીચે પડે છે.]

વિદ્યાલક્ષ્મી—(જે તેની પાસે ઉભી હતી તે) દુખી ખીચારી ચંદાગૌરીને અંત આવ્યો. અરે પ્રભુ! મને તેં આ દેખાવ જોવાને ક્યાં લાવી મુકી. આ ચંદાગૌરીને કન્યા વિક્રયથી થયેલા દુઃખનો દાખલો જોઇ મારા દેશી ભાઇઓ અને બહેનોને પુત્રીનો પૈસો નહિ લેવા મારી નમ્ર વિનંતિ છે.

[રડતે ચહેરે એક બાગુએ ઉભી રહે છે.]

સદ્ગુરુભાઈ—(સર્વે ટોળે મળેલાં લોકોને બાપલુ કરે છે.)

મારા સ્વદેશ શુભેચ્છક સજ્જનો, તમે આ વખતે તમારા શોકાતુર મનને શાંત પાડો અને હવે પછી એવું કર્મ કદિ પલુ નહિ કરવાનો એકમતથી નિશ્ચય કરો, એટલું બોલી કન્યા વિક્રય નિષેધક વાક્યો ઊપર તમારું મન ખેંચું છું. કન્યા વિક્રય નહિ કરવા વિષે મનુ સ્મૃતિમાં કહ્યું છે કે, 'વિવેકી પિતા કન્યાદાન આપવામાં વરતી પાસેથી કંઈ દ્રવ્ય લે નહિ પલુ જો લોભે કરીને ખાવા લે તો તે પોતાની પુત્રીનો વેચનાર કહેવાય'. વળી કહ્યું છે કે, 'એકરી આપીને

શુદ્ધે પણ દ્રવ્ય લેવું નહિ. દ્રવ્ય લઇને છોકરી આપે
તો છોકરી વેચ્યા તુલ્ય થાય છે. ' તેમજ હેમાદ્રિએ
પણ કહ્યું છે કે 'કન્યા વેચવાનું અને
દાસી વેચવાનું મહા પાપ છે'. આપણા
ધર્મ પુસ્તકોમાં આવી રીતે કહેવા છતાં કન્યા
વિક્રય કરવાનો રીવાજ દિનપ્રતિદિન વધતો
જાય છે એ બહુ દીલગીરીભરેલું છે. કન્યા વિક્ર-
યનો પ્રસાર પચાસ વર્ષની ટુંકી મુદતમાં તો એ-
ટલો બધો વધી ગયો છે કે જે તેના બિંબે આ-
પણે બેદરકાર રહીશું તો તેનું પરિણામ કેવું નિષ-
જશે તે સમજી શકાતું નથી. હવે કન્યા વિક્રયનો
સંભવ શા શા કારણોથી થાય એમ છે તેનો વિચાર
કરીએ. મૂખ્ય મૂખ્ય યાત્રિયોમાં કુસંપની પ્રબળતા
વધવાથી તેની અંદર તાણાતાણુ થઇને જુદી જુદી
ટોળીઓ બંધાતી મઇ અને તેથી તેમાં કન્યાઓ
મળવાના ખીજા માર્ગો રહ્યા નહિ. આથી પરિણામે ક-
ન્યાઓની અછત અને પૈસાના લાલચુ માખાપોની મનો
વૃત્તિને લીધે તેની કિંમત વધતી મઇ. માટે જે યાત્રિ
બંધુઓ, ચંદાગૌરીનો દાખલો ધ્યાનમાં લઇ તમે
તમારી સંતતિને દુઃખમાંથી મુક્ત કરવા ધારતા
હો તો તમારી યાત્રિમાં એકમતા કરો અને તેથી
જામે અગ્નિચત કન્યા વિક્રયનો દુષ્ટ રીવાજ દૂર કરી
શકશો એ નિઃસંશય છે. આજનો જમાનો સુધરતો-

જન્ય છે તેથી આજસુ, અબજુ, અને કેવળ બાળને
 માની જીવતર ગાળનારા પુરૂષોને મહા મુસીબતો
 વેઠવી પડે છે; અને એ મુશ્કાળતો દૂર થાય એવો ઉ-
 પાય તો પૈસોજ છે. જ્યારે તે મેળવવાનું એ લો
 કોથી બનવું અશક્ય છે ત્યારે તેઓ કન્યા વિક્રય
 કરી પૈસો મેળવે છે. માટે જેમ બને તેમ દુષ્ટ
 ધારાઓને તોડી પાડીને શાંતિમાં ઉત્તમ ધારાઓ
 સ્થાપન કરવા અને દેશના નિરુદ્ધાગી અને આજસુ
 પુરૂષોને કામે લગાડવા એટલે કન્યા વિક્રય થતો
 અટકશે. આટલું કહી ઇશ્વર પાસે માગું છું કે સ-
 વંને સુખદિ આપો અને વિવેકની હૃદમાં રાખી સારી
 આખર મેળવવાને શક્તિવાન કરો. આ મારી તે
 દયાળુ જગત્પિતા પ્રત્યે શુદ્ધ મનથી પ્રાર્થના છે.

(સઘળા મળીને ગાય છે.)

સુષો સહુ દેશીઓ ખારારે, કરો નિતનિત્ય સુધારારે.
 બાળપણે તમે લગ્ન કરો નિજ બાળકના ધરી હાંશ
 મોટપણે દુઃખ પામે બીચારા તે કર્મને ઘોછો દોષ-સુષે.
 પુત્રીનું વિત્ત તે શાસ્ત્ર પ્રમાણે માંસ સમાન ગણાય,
 શાસ્ત્રને તો એક બાળુ ધરી કરો ચિત્ત તમારું જે સ્થાય-સુ.
 આડેક વર્ષનો વર કાં તો આણો સોળની કન્યાને કાજ,
 અથવા તો એશીનો આણીને આપતાં લક્ષમાં રાખો ન લાજ-સુ.
 વેચાણ પુત્રીનું વસ્તુની પેરે કરવું એ ક્યાંનો ન્યાય
 કેમ કદાચી કાં અબજા બીચારીના સુખનો નાશ ન થાય-સુ.

શાસ્ત્રો માંહે નિજ બાળકનું શુભ ઇચ્છવું એવો છે ધર્મ,
 એ સહુ વાક્યનો લોભ થકી તમે પકડો છો અવગો મર્મ-સુ.
 એંશી વરસનો પતિ આણી આપો આઠની બાળાનેસંગ,
 એ પતિ મરતાં તે ક્યાં જઈ ગાળે જોબન કરે જિમંગ-સુ.
 મોટા મોટા કવિ એમ કહે ને લોભથી લક્ષણ જાય,
 જાણો છો એ સહુ તોપણ ચિત્તમાં કેમ વિચાર ન થાય-સુ.
 દુઃખ આ અંદાજોરીનું દેખી, તે પરથી લો વિચાર,
 બાળકો લમથી શાન્તિ પામે એવું દિલમાં જિતારો લગાર-સુ.
 એ પ્રભુ તુજને નમન કરીને ઇચ્છિએ છેવટ એમ,
 માઆપ પોતાનાં બાળકનાં કરે લગ્ન ધરી શુભ નેમ-સુ

(દાહરો.)

કન્યા વિકૃત કલ્પનો, કરો મૂળથી નાશ;
 અંદાજોરીને થકી, મધ અરે ભર આશ.
 આશામાં મરી જાય કે, બને કુકર્મ અંધ;
 એવા ધારા તોડવા, બાધો રૂડા બંધ.
 રે'શે સુખમાં બાળકો, દેશે શુભ આશિસ;
 તેથી અંતરમાં અતિ, રીઝે તમ પર ઇશ.

સમાપ્ત.

